

DISPOSITIIVI ELI VALTA STRATEGISENA KYKYJEN VERKOSTONA

Yhteiskunta on erilaisten valtojen saaristo.
(Michel Foucault)

Dispositiivi itsessään on verkosto, joka voidaan asettaa perustekijöidensä välille.
(Michel Foucault)

DISPOSITIIVIN KÄSITE

Dispositiivista on tullut yhä ahkerammin ja hyvin heterogeenisesti käytetty termi niin humanistisessa, yhteiskunta- ja taloustieteellisessä tutkimuksessa kuin etenkin tieteen ja teknologiantutkimuksessa.¹ Vaikka käsite on saanut eri aloilla uusia merkityksiä kulloisenkin käyttönsä kautta ja erityisesti teknologiantutkimuksessa yhdistyy usein uusien teknologioiden vaikutusten tutkimukseen, niin varsinkin yhteiskuntatieteissä käsitteen yhteydessä viitataan useimmin Michel Foucault'n tutkimuksiin. Foucault'n ajattelussa dispositiivi (*dispositif*) ei liittynyt niinkään teknologian kuin tieto-vallan tekniikoiden ja strategioiden tutkimukseen. Se muodostui erityiseksi käsitteeksi, jonka kautta hän pyrki ajattelemaan valtaa uudella tavalla epätasapainoisten voimasuhteiden strategisena ja taktisena verkostona tyytymättä sopimuksellisiin, substantiaalsiin tai institutionaalisiin valtakäsityksiin. Näin hän

pyrki lisäämään voimasuhteiden strategioina ymmärretyin vallan ja ruumiillisten käytäntöjen kysymyksen länsimaisten tiedon diskurssien analyysiinsa ja samalla liittämään tahdon ja vallan kysymyksen tiedon ja sen rakentamien totuuksien konstituutioon. Dispositiivin käsitteen kautta Foucault alkoikin painottaa yhä vahvemmin ulkodiskursiivisia tekijöitä ja käytäntöjä ”diskursiivisia tapahtumia”² jäsentävinä ja ohjaavina tekijöinä.³ Samaistamatta koskaan valtaa ja tietoa Foucault pyrki dispositiivin kautta käsitteellistämään näiden toisiaan tukevia historiallisia yhteyksiä, sitä miten verkostollisina strategioina nähdyt taistelevat valtasuhteet saattavat toimia tietynlaisen tiedon mahdollistajina ja jopa sen luojina. Samalla hän tutki, miten nuo tiedonmuodot pyrkivät ohjaamaan niitä tukevia vallan käytäntöjä. Filosofisesti kysymys oli vanhasta poliittisen filosofian totuuden ja politiikan suhteen kysymyksen reflektiosta uudella ”ympärikäännetyllä” ja konkreettisella tavalla eli tutkimalla, miten vallan strategiset ja taktiset verkostot muokkaavat tiedon kenttää, jossa kysymys totuudesta ja erheestä voidaan vasta artikuloida.

Itse termi *dispositif* ei ole Foucault'n keksimä uudissana vaan merkitsee ranskan kielessä vaihtelevasti jonkin kokonai-

suuden (erityisesti keinojen, koneen osien, suunnitelmien jne.) järjestelyä tai kokoonpanoa.⁴ Sotaterminologiassa sillä viitataan sotilaalliseen strategiaan joukkojen asetteluun suunnitelmien kokonaisuutena. Oikeusterminologiassa se viittaa oikeusarvostelman päättävään ja määräävään lausumaan.⁵ Foucault'n dispositiivin käsitteessä ovat osaltaan mukana näiden kaikkien kolmen, teknisen, strategisen ja määräävän merkityskentän ulottuvuudet. On myös huomattava, että sanan latinankielinen *etymologia* palautuu suunnittelua, järjestystä, määräystä ja niin edelleen merkitsevään *dispositus*-termiin,⁶ joka vuorostaan jakaa saman semanttisen kentän kreikan järjestämisestä (*taxis*), järjestyksen asettamista (*diathesis*) ja valmiutta (*hexis*) merkitsevien sanojen kanssa. Jo 60-luvulla Foucault oli lähestynyt kieltä enemmän konkreettisina positiivisten diskurssien jäsennyksinä (*dispositions*) kuin semioottisina rakenteina. Kun Foucault 70-luvulla etsi strategista tapaa analysoida diskursseja, hän puhui tarpeesta retoroida filosofinen analyysi ja katsoi näkemyksen tiedosta taistelevina puhetekoina sisältyvän sofistien ajatteluun ja retoriikan teoriaan.⁷ Klassisessa retoriikan teoriassa *dispositio* viittasikin puheen perustekijöiden, puheainesten, strategiseen jäsentämiseen.⁸ Aristoteles käytti tästä termiä *taxis*,⁹ jolla kuvattiin myös soturijoukkojen strategista järjestämistä. Usein klassisessa filosofiassa dispositioksi käännetty termi *diathesis* taas määritetään *Metafyysikassa* ”järjestykseksi (*taxis*), jolla on osia suhteessa paikkaan (*topos*), kykyyn (*dynamis*) tai muotoon (*eidos*). Sen täytyy olla jonkinlainen asettuminen (*thesis*), kuten termi *dispositio* (*diathesis*) osoittaa”.¹⁰ Aristoteles lisäsi sen tarkoittavan myös valmiutta (*heksis*, latinan *habitus*) suhteessa hyvässä tai huonossa tilassa olemiseen (*diaketai*), kuten esimerkiksi terveyden olotilaan.¹¹ Vastaavasti myös antiikin lääketieteen ajatus totuustapahtumista ja sairauksista ruumiiden kriiseinä tarjosi Foucault'n mukaan tavan ajatella vallan strategioihin liittyviä valta-tiedon muotoja myös modernissa demonstratiiviseen totuuteen ve-

toavissa tiedonmuodostelmissa.¹² Ranskan *disposition*-termillä onkin viitattu niin luonteenlaatuun ja taipumukseen kuin myös järjestelyyn ja määräysvaltaan.¹³ Samalla termin semanttisessa verkostossa korostuu ajatus alttiuden ja kyvyn tai vallan tilallisesta asettumisesta. Antiikin retoriikan klassikko Quintilianus vertasikin puheen jäsentämistä arkkitehtuurin tarvitsemaan elementtien järjestävään keräämiseen, ja vastaavasti arkkitehtuurin klassikko Vitruvius katsoi arkkitehtuurin koostuvan ”järjestämisestä (*ordinatio*), joka on kreikaksi *taxis*, ja jäsentelystä (*dispositione*), joka on kreikaksi *diathesis*, ja sopusointuisuudesta (*eurythmia*), symmetrisyydestä (*symmetria*), soveliaisuudesta (*decore*) ja jaottelusta (*distributione*), joka on kreikaksi *oikonomia*”.¹⁴

Foucault vuorostaan uskoi juuri ”pakkomielteensä tilallisuuteen” auttaneen häntä näkemään mahdolliset suhteet tiedon ja vallan välillä.¹⁵ 60-luvulla hän esitelmöi arkkitehteille utopian vastakäsitteenä toimivista heterotooppisista tilojen jäsennyksistä ja ehdotti uutta heterotopioiden tiedettä.¹⁶ 70-luvulla hän taas kiinnostui arkkitehtuurista konkreettisena ruumiiden tilaan jakamisen tapana ja hänet kutsuttiin vetämään poikkitieteellisesti eri alojen tutkijoita ja toimijoita yhdistäneen CERFI-tutkimusverkoston kaupunkitilatutkimuksen julkisrakentamisen genealogia-projektia.¹⁷ Kaupunkitutkimusta harrasti samaan aikaan Ranskassa althusserilaisen ideologiateorian ja tuotantosuhteiden uusintamisen viitekehityksessä myös sittemmin sosiologisena verkostoteoreetikkona tunnetuksi tullut Manuel Castells.¹⁸ Althusserin ideologiateoriasta eroon pyrkinyttä Foucault'ta taas kiinnosti kaupunkitilojen ja julkislaitosten kautta tapahtuva ruumiiden konkreettinen jäsentely osana noiden tilojen toimintaa valtasuhteiden strategisessa verkostossa. ”Klinikan synty” oli jo käsitelty sairaalan syntyä modernina hoitolaitoksena, mutta lähinnä suhteessa ”havainnon tilan” muutokseen lääkärin ”kliinisen silmän”¹⁹ kiinnityessä kuolevaisen ruumiin tilaan. 70-luvun sairaalatutkimusprojekteissa Foucault vuo-

rostaan tutki Jacques-René Tenonin vuonna 1788 parannuskoneeksi (*machine à guerir*) nimeämän modernin sairaalan asemaa ruumiita tilassa ja tiedossa jakavana järjestyksenä ja osana uutta julkisen terveydenhoidon dispositiivaa.²⁰ Juuri tutkiessaan sairaalarkkitehtuuria Foucault törmäsi Benthamin kuuluisaan suunnitelmaan Panopticonista,²¹ jota hän käytti ensisijaisena esimerkkinä konkreettisten tieto-valta-suhteiden formalisoinnista.

Panopticon ei kuitenkaan merkinnyt Foucault'lle missään vaiheessa pelkkää tilallista järjestystä vaan arkkitehtuurisen pohjakaavan idean käyttöä tuottavan ja dynaamisen valtasuhteen formalisomisessa. Foucault'n mukaan 60-luvulla strukturalisteiksi kutsutuilla ajattelijoilta oli ollut yhteinen hanke panna kartesiolainen subjekti viralta ja nähdä sen sijaan kielen tavoin rakentunut tiedostamaton (Freud–Lacan), tuotatorakenteet uusintava ideologia (Marx–Althusser) tai diskursiiviset tiedonrakenteet (Foucault–Nietzsche) subjektin kokemukselle konstitutiivisina. 70-luvun alussa Foucault jatkoi samaa konstitutiivisen subjektin kritiikkiä, mutta liitti sen nyt dynamismiin ja tapahtuman ajatteluna Gilles Deleuzen, Félix Guattarin sekä François Lyotardin kanssa yhteiseen eistrukturalististen dynaamisten ”tutkimusten kokonaisuuteen”.²² Dispositiivi-termin onkin väitetty ilmaantuneen Foucault'n ajatteluun Deleuzen ja Guattarin 70-luvun alun ajatteluvirtojen klassikkoteoksesta *Anti-Oidipus*.²³ A-O mainitsee itse termin kuitenkin vain kerran ”yhteiskunnallisten koneiden” (*machine sociale*) käsitteen yhteydessä ja vertaa sitä Lewis Mumfordin ihmisistä koostuvan ”megakoneen” käsitteeseen.²⁴ Tässä yhteydessä koneena voidaan tarkastella mitä tahansa liikettä välittävää elementtien kokonaisuutta,²⁵ ja A-O:n mukaan ”yhteiskunnallinen kone on kirjaimellisesti kone eikä mikään kielikuva”.²⁶ Merkitysten analyysin sijaan A-O hahmotteleeekin eräänlaisen kapitalistisen halutuotannon universaalihistorian primitiivisen, despoottisen ja kapitalistisen megakoneen analyysinä. Jo

ennen filosofin ja militantin analyytikon yhdistymistä villiksi teoriatapahtumakoneeksi he olivat asettaneet tahoillaan toisaalta tapahtumallisen rakenteen ”tyhjän ruudun, joka saa kaiken toimimaan”²⁷ ja toisaalta koneiston käsitteen rakenteiden jakajiksi ja liikuttajiksi.²⁸ Koneellisista ja energieettisistä malleista tulikin 70-luvun vaihteessa ranskalaisessa teoriassa uusi tapa paeta merkityksen kentältä kohti vaikutuksia muodostavien historiallisten tapahtumien ”verkoston” analyysia alistamatta tuota historiaa sen enempää subjektin kuin rakenteen representaatiolle. Paluussaan energieettisen Freudin kautta Marxiin François Lyotard käytti ahkerasti juuri dispositiivin käsitettä Freudin metapsykologian psyykkisen koneiston (*psychischer Apparat*) käsitteeseen vertautuvana ”libidinaalisen talouden” käsitteenä.²⁹ Lyotard asetti libidinaaliset intensiteetit merkitysten edelle ja halusi eroon kaikesta negatiivisesta reflektiosta. Hän kuvasi dispositiivilla libidon voiman (*puissance*) investointien (Freudin viettivarausten (*Bezetsung*)) jäsentymistä aina oman tavoittamattoman ylijäämänsä säilyttäen erilaisiin energieettisiin dispositiiveihin, joiden tuottava positiivisuus (*positivité*) oli poliittisesti affirmoitava.³⁰ Samoin Deleuzelle ja Guattarille tiedostamattoman virtojen jäsentymisen mallina eivät olleet symboliset merkkiketjut vaan tehtaissa ta-
pahtuva konetuotanto.

Vaikka myös Foucault halusi tutkia dynaamisten valtasuhteiden investoitumista itse ruumiisiin tehtaissa, työpajoissa, van-
kiloissa, sairaaloissa ja niiden edelleen, ei Foucault'lle edes 70-luvun alussa kyse ollut ”libidinaalisesta taloudesta” tai ”haluvirtojen koneistoista” vaan ruumiisiin kohdistuvista valta-tieto-tekniikoiden ja -strategioiden verkostoista. Dynaaminen elementti ei ollut näissä viettivaraus vaan yhteiskunnallisten voimien valtasuhdeverkostot, ja Foucault'n tutkimukset pyrkivät kertomaan pikemmin länsimaisen tiedontahdon kuin tiedostamattoman halun intensiteettien seikkaluista. Hän myös erotti vallan dispositiivin käsitteen tieto-valta-strategioiden yleisenä ver-

kostona sen elementteinä toimivista vallan koneistoista ja laitteistoista (*apparatus*). Althusser oli vuonna 1970 esseessään ”Ideologia ja ideologiset valtiokoneistot (*appareils*)” tuonut valtiovallan ja marxilaisen repressiivisen valtiokoneiston käsitteiden rinnalle yhteiskuntaan levittäytyneiden moninaisten ideologisten valtiokoneistojen käsitteen³¹ ja kirjoittanut ”käsitteellisestä dispositiivista” (*le dispositif conceptuel*) ideologian asettumisena aineellisissa käytännöissä ja rituaaleissa sen konstituiman subjektin omaksi ”vapaaksi” tietoisuudeksi.³² Tämä subjektin ideologisen konstituution teoria synnyttikin elokuvateoriassa oman dispositiiviteorian.³³ Mutta vaikka Foucault’n vallan analyysien tutkimuskohteet sijoittuivatkin samaan käytäntöjen kenttään, jonka Althusser oli määrittänyt ideologisten valtiokoneistojen toiminta-alueena, Foucault halusi mikrovallan dispositiiveilla päästä eroon juuri ideologia- ja valtiokriittikistä ja olla palauttamatta mikrovallan käytäntöjä ideologisen hegemonian representaatioon tai vanhaan marxilaiseen valtiokoneiston ideaan, jonka takaisin tuomisesta vallan muotojen analyysiin hän Althusseria syytti.³⁴

Koneisto tai laitteisto (*apparatus*) on kuitenkin aikamme hegemonisessa anglosaksisessa diskurssissa Foucault’n dispositiivista eniten käytetty käänös.³⁵ Foucault’n puolivirallisina anglosaksisina tulkkeina toimineet Hubert Dreyfus ja Paul Rabinow totesivat jo varhain, ettei ”ongelmalliselle termille ole tyydyttävää englanninkielistä vastinetta”.³⁶ Itse he ehdottivat koneiston rinnalle ymmärrettävyyden ristikko (*grid of intelligibility*) -käännöstä, vaikka huomauttivat tämän peittävän sen, ettei kyse ollut pelkästä tutkijan heuristisesta konstruktios- ta, vaan Foucault halusi paljastaa käsitteellä jotakin konkreettisista vallan käytännöistä itsessään.³⁷ *Tarkkailla ja rangaista* -teoksen suomennoksessa käsite on valitettavasti hävitetty, joko jättämällä se kokonaan kääntämättä tai kääntämällä se epäjärjestelmällisesti.³⁸ *Tiedontahdossa* se on jätetty pääosin vierasperäiseen muotoonsa, tosin joskus kontekstin mukaan käännetty myös

koneistoksi tai mekaniikaksi.³⁹ Hallinnallisuusluennoissa on käytetty käännöstä ”keinovalikoima”.⁴⁰ Koska tässä artikkelissa käsitellään erityisesti tuon käsitteen muuttuvaa ja ”elävää” asemaa Foucault’n valtateoreettisessa kokonaiskehittelyssä, se jätetään vierasperäiseen muotoonsa siitä huolimatta, että tällaiset ”tekniset termit”⁴¹ uhkaavat helposti muuttaa teoreettisen keskustelun sisäsiittoiseksi ”foucault’laiseksi” kielipeliksi. Foucault itse halusi etsiä käsitteellä juuri välineistöä (*dispositiivia*) vallan konkreettiseen analyysiin erotuksena abstraktista valtateoreettisesta jargonista, vaikka joutuikin pakosta määrittelemään tuon analyysin eroa juuri valtateoreettisena erona.⁴² *Dispositiivi* ilman valta-analyysin sille antamaa historiallista substanssia onkin suhteellisen tyhjä käsite. Se on nimittäin osa ”nominalistista” valta-analyysia, jossa valta on ”nimi, joka lainataan annetulle yhteiskunnassa vallitsevalle monimutkaiselle strategiselle tilanteelle”.⁴³ Dispositiiviin taas voidaan nähdä olevan universaaliutta vailla oleville, mutta yleisille ja nimettömille (anonyymeille), historiallisesti konkreettisille valta-tieto-suhteille annetun nimen nimi, joka konkretisoituu vasta erityisten elementtensä ja yleisen strategiansa nimeämisen kautta (kuri, turvallisuus, rangaistus jne.).

Filosofit ovat sen sijaan pyrkineet erottamaan dispositiivin käsitteen tästä historiallisten totuuksien ja käytäntöjen suhteiden kysymysten kentästä aristoteelisen ensimmäisen filosofian kysymykseksi. Gilles Deleuzen voimaviivojen ”fyysikalistinen” luenta on rakentanut sitä avoimen ja pluralistisen järjestelmän yleisen voima-ontologian käsitteenä.⁴⁴ Giorgio Agambenin ”hengellisempi” luenta⁴⁵ taas on verrannut sitä Foucault’n aikaisempaan positiviteetin (*positivité*) käsitteeseen vedoten niin Hegelin käsitykseen hengen historiallisesta positiviteetista⁴⁶ kuin Heideggerin itse teknologisista laitteista (*Apparaturen der Technik*) eroavaan, teknisen maailman olemisen haastavaa (*herausfordern*) asettumista (*stellen*) kuvaavaan kehikon tai puitteen (*Gestalt*) käsitteeseen.⁴⁷ Jälkimmäinen on toki siinä mielessä

filosofisesti sukua Foucault'n dispositiivin käsitteelle, että myös Foucault pyrki kartoittamaan dispositiivilla ”puitteita”, joissa tietyt historialliset totuudet saattavat tulla ilmaistuiksi. Dispositiivissa ei kuitenkaan ole kyse kokonaisvaltaisesta olemisen asettumisesta tai totuuden kätkeytyvän loiston salaamisen vaarasta, vaan tiedossa tapahtuvien totuuksien sanomisen mahdollistavista erilaisista historiallisista tieto-valta-käytännöistä, tekniikoista ja (tosin myös kohteensa haastavista) strategioista.⁴⁸ Poliittisen filosofian ensimmäiseen filosofiaan yhdistävä Agamben on tätä vastoin kehittänyt dispositiivista ”filosofisena elementtinä” kaikille käytännöille, tekniikoille ja taidoille yhteistä inhimillistä juurta, elävien olentojen tapaa erottaa itsensä välittömästä elinympäristöstään ja ottaa itse tuo erotus tai katkos hallinnan kohteeksi.⁴⁹ Agambenin lähestymistapaa ei erota Foucault'n lähestymistavasta vain dispositiivikäsitteen yleisontologisointi vaan ennen kaikkea tämän analyysiin liittyvä eksistentiaalistis-humanistisen antropologian pyhän ja profaanin vieraantumisdialektiikka,⁵⁰ josta Foucault juuri pyrki dispositiivin tapaisten käsitteiden kautta eroon.

Foucault yritti itse selventää käsitteen käyttöä vuonna 1977. Tuolloin hänen toteamuksensa seksuaalisuudesta dispositiivina, joka ”voisi myös auttaa ymmärtämään psykoanalyysin arkeologiaa”, oli herättänyt kummastusta psykoanalyysiin suuntautuneissa vasemmistoteoreetikoissa. Näiden tekemässä samalla kiinnostuneessa ja kireähkössä yhteishaastattelussa Foucault'ta pyydettiin selventämään ”*dispositiivi*-termin metodologista mieltä ja toimintaa”.⁵¹ Haastattelusta on tullut yksi lainatuimpia lähteitä, kun on haluttu etsiä Foucault'n määritelmää dispositiivista. Siinä hän määrittelee dispositiivin ytimekkäästi: ”Dispositiivi on voimasuhteiden strategiat, jotka tukevat tiedon tyyppejä ja ovat näiden tukemia.”⁵² Haastattelusta lainataan kuitenkin yleisimmin dispositiivien heterogeenisyyttä korostavaa kohtaa, jossa Foucault ilmoittaa pyrkivänsä paikantamaan termillä ”määrätietoisesti heterogeenisen kokoonpanon, joka sisältää

diskursseja, instituutioita, arkkitehtonisia kaavoituksia, sääntömääräisiä päätöksiä, lakeja, hallinnollisia toimenpiteitä, tieteellisiä, moraalisia, filantrooppisia lausumia, lyhyesti sanottuna yhtä hyvin sanottua kuin ei sanottua. Tässä ovat dispositiivin perustekijät. Dispositiivi itsessään on verkosto, joka voidaan asettaa näiden perustekijöiden välille.”⁵³ Käsitettä onkin sittemmin käytetty hyvin heterogeenisesti unohtaen, ettei heterogeenisuus itsessään riitä tiettyä historiallista dispositiivia rajaavaksi määreeksi. Foucault itse korosti haluavansa paikantaa termillä tuon heterogeenisen verkoston elementtien mahdollisen keskinäisen siteen ja vuorovaikutuksen luonteen.⁵⁴ Dispositiivin kolmanneksi elementiksi Foucault lisäsi vielä sen kiinnittymisen tietyn historiallisen hetken vaatimukseen, johon vastaaminen muodosti dispositiivin strategisesti hallitsevan (*stratégique dominante*) päätehtävän.⁵⁵ 70-luvulla Foucault korosti dispositiivissa juuri tuota strategista puuttumista voimasuhteisiin⁵⁶ ja näki dispositiivien syntyvän tietyn strategisen kohteen vallitsevuudesta ja vastaavasti kehittyvän tuohon kohteeseen kohdistuvana strategian jatkuvana täydentämisenä.⁵⁷ Tässä suhteessa Foucault katsoi dispositiivin olevan toiminnallisesti ylimääritynyt (*surdétermination*),⁵⁸ koska jokainen sen aikaansaama positiivinen tai negatiivinen, tahdottu tai tahtomaton vaikutus liittyy eri tavoin sen kaikkiin elementteihin ja vaatii toisaalta jatkuvaa täydennystä ja korjausta sekä strategista kehittelyä.

Jos dispositiivi kuitenkin koskee valtatieto-käytäntöjä ja on ymmärrettävissä vain näiden analyysistä lähtien, niin analysoidaksemme Foucault'n dispositiivin käsitettä meidän on vuorostaan kahdennettava (*doublure*) Foucault'n kysymys ja suunnattava se häntä itseään kohti. On kysyttävä, miten dispositiivi toimii Foucault'n oman tiedontahdon strategisessa kentässä. Mikä oli sen asema Foucault'n nimiin laitettujen diskurssien dispositiivissa, jonka toiminnallinen ylimäärityneisyys määrittää tänään suurta osaa yhteiskunta- ja kulttuuritieteitä ja jopa hallinnollisen vallan omia strategisia

tietoa-valta-käytäntöjä? Sen käyttöä on siis analysoitava osana Foucault'n tutkimuksissa ilmenevän tiedontahdon pyrkimystä vastata tiettyyn historialliseen hetkeen ja siinä vallitseviin tiedon kohteisiin ja strategisiin taisteluihin. On siis jäljitettävä genealogisen dispositiivin genealogiaa ja pyrittävä paikantamaan sen strategisen pyrkimyksen historiallinen kenttä ja siinä asetunut haaste vallan ajattelemisesta verkostollisena ja tuottavana suhteena.

Dispositiivin käsite ilmaantuu Foucault'n ajatteluun hänen vuonna 1973 pitämillään luennoilla psykiatrisesta vallasta.⁵⁹ Luennoilla Foucault hahmottelee eräänlaista toista osaa yli kymmenen vuotta aikaisemmin ilmestyneelle väitöskirjalleen ”Hulluuden historiasta”. Foucault oli alun perin suunnitellut jatkavansa hulluuden kulttuurisen kokemuksen kartoittamista 1800-luvulta aina nykypäivään saakka.⁶⁰ Mutta kun hän palasi vuoden 1973 luennoillaan jatkamaan siitä, mihin ”Hulluuden historia” oli jäänyt, modernin mielisairaalan synty-mään ”juridisena tilana, jossa syytetään, tuomitaan ja rangaistaan”⁶¹ ja jonka vallan muodot juontuivat enemmän ”moraalisesta ja yhteiskunnallisesta järjestyksestä”⁶² kuin varsinaisesta lääketieteellisestä tiedosta, oli Foucault'n omassa ajattelussa tapahtunut metodologinen siirtymä. Hän ei halunnut enää jatkaa kymmenen vuotta aikaisempaa analyysiaan, jonka hän näki nyt olleen vielä liiaksi sidottu hulluuden representaation kysymykseen vaan halusi tehdä ”radikaalisti erilaisen analyysin”.⁶³ Sen lähtökohta ei olisi enää eräänlainen hulluuden representatiivinen ydin vaan vallan dispositiivi (*dispositif de pouvoir*).⁶⁴ Uudesta näkökulmasta psykiatrisen tiedon keskeinen ongelma ei ole niinkään sen asema tiedollisena oppialana (*discipline*) suhteessa hulluuden kulttuuriseen kokemukseen vaan ongelmaksi muodostui psykiatristen käytäntöjen asema valta-tiedon muotona erityisesti suhteessa modernit ihmistieteelliset tiedonmuodot ja instituutiot läpäisevään ja niitä kannattelevaan kuri (*discipline*)-vallan dispositiiviin, joka yhdistää vallan kurinalaistavia käytän-

töjä ja siitä nousevia ja sitä tukevia tiedonmuotoja. Kurivalta on valtaa, joka tarvitsee tietoa toimiakseen ja luo samalla edellytykset tietynlaisen tiedon tuotannolle. Ilman kurinalaistettua ruumista tietynlainen tieto ei ole mahdollista. Psykiatrinen tieto ei ole ainoastaan vallan muoto, kuten psykiatristen käytäntöjen kritiikissä oli pitkään esitetty, vaan tiedon tiedon itsensä konkreettisena mahdollisuusehtona toimi tuota tietoa edeltänyt kurivallan käytäntö.

Vallan kysymys oli toki kiinnostanut Foucault'ta aina, mutta ennen 70-luvun alkua hän ei ollut eksplikoinut tuota kiinnostusta erityisenä vallan kysymyksenä eikä etsinyt juuri vallan tutkimukselle ominaista analyysitapaa.⁶⁵ Kysymys vallasta ja pyrkimys vallan käsitteellistämiseen sen konkreettisessa yhteiskunnallisessa toiminnassa ja näin erossa perinteisistä valtateorioista muodosti vuorostaan Foucault'n 70-luvun ajattelun keskeisen metodologisen haasteen. Tähän liittyi Foucault'n tarttuminen strukturalismiin jälkeisessä keskustelussa ilmaantuneeseen *dispositiivin* käsitteeseen. Tämä uusi kysymys vallasta ei kuitenkaan ilmaantunut täysin uudesta tutkimuskentästä vaan juontui Foucault'n aikaisemmista tutkimuskohteista, kuten psykiatrisen ja lääketieteellisen tiedon yhteiskunnallisesta asemasta, joihin hän pyrki nyt avaamaan uuden analyysitason vallan käytäntöjen kysymyksen kautta. Tuohon kysymykseen vaikutti myös ratkaisevasti uusi yhteiskunnallinen tiedonpolitiikka, joka 60-luvun lopun antiautoritaaristen liikkeiden ja erityisesti kumousvuoden 1968 jälkeen oli alkanut kyseenalaistaa yhä vahvemmin psykiatrisen vallan tapaisia tieto-vallan muotoja. Foucault näkikin kysymyksenasettelunsa nousevan juuri tästä aikakauden uudesta yleisestä herkkyydestä tiedon ja vallan modernia yhteispeliä kohtaan, joka nosti nuolta-tieto-muodot Foucault'n tiedontahdon strategisiksi kohteiksi.

VALLAN ESIHISTORIA FOUCAULT'N AJATTELUSSA

Psykopatologiasta diplomin suorittanut ja aluksi psykiatriksi aikonut⁶⁶ Foucault oli törmännyt psykiatriseen valtaan henkilökohtaisesti jo opiskeluaikoinaan olleessaan ensin vähän aikaa tuon vallan kohteena, masennuksen vuoksi ”hoidossa” Saint Annen sairaalassa, ja toimiessaan siellä myöhemmin kolmen vuoden ajan henkilökunnan puolella vallan käyttäjänä merkittävän ranskalaisen psykiatrin, Daniel Lagachen avustajana. Kysymys psykiatrisesta vallasta asettui Foucault’lle kuitenkin aluksi ennen muuta kysymyksenä tuohon valtaan liittyvän psykiatrisen tiedon konstituutiosta, jota filosofisen koulutuksen saanut Foucault pyrki analysoimaan aikakauden ranskalaisen filosofisen ajattelun keskeisellä käsitteistöllä. Tuolloin fenomenologia edusti tieteellisen tiedon ja marxismi taas yhteiskunnallisen järjestyksen konkreettista ja elävää kritiikkiä. 60-luvulla tapahtuneeseen strukturalismiin nousuun saakka ranskalaisessa ajattelussa oli vahva pyrkimys yhdistää nämä kaksi suuntausta kokonaisvaltaiseksi fenomenologis-marxilaiseksi kritiikiksi, jossa fenomenologia tarjoaisi vastamyrkyn marxismin positivistisille piirteille ja marxismi taas vastamyrkyn fenomenologian sokeudelle yhteiskunnallista järjestystä kohtaan. Myös nuori Foucault etsi fenomenologiasta ja eksistentialismista vaihtoehtoja tapaa mielisairauteen liittyvän vieraantuneisuuden kokemuksen tiedolliseen käsittämiseen ja toisaalta taas marxilaisesta filosofiasta välineitä käsitteellistää tuon kokemuksen yhteiskunnalliset ehdot yhteiskunnallisen vieraantumisen teeman kautta. Väitöskirjassaan ”Hulluuden historiasta” hän oli kuitenkin hylännyt sekä fenomenologis-eksistentialistisen lähestymistavan tietoon että marxilaisen lähestymistavan valtaan ja tutkinut sen sijaan psykiatrisen tiedon mahdollisuusehtoja hulluuden historiallis-kulttuurisen kokemuksen kautta. Teos oli käsitelty tuon kulttuurisen kokemuksen yhteyttä erityisesti

hullujen eristämistä ja luokittelua koskeviin yhteiskunnallisiin käytäntöihin mutta myös mielisairaalalaitoksen synnyssä muodostuneisiin potilaisiin kohdistuviin valtarakenteisiin. Sen pääpaino oli kuitenkin hulluuden tiedollis-kulttuurisessa kokemuksessa. Myös Foucault’ n seuraava teos modernin klinikan synnystä sivusi yhteiskunnallisten käytäntöjen osuutta sairauden uudenlaisen tilallistamisen historiassa, mutta pääpaino tuossa ”kliinisen silmän” arkeologiassa oli annettu lääketieteellisessä havainnossa tapahtuneelle muutokselle. Ihmistieteidien arkeologiaa käsittelevästä vuoden 1966 merkiteoksestaan *Sanat ja asiat* Foucault taas ”sulkeisti” yhteiskunnallisen vallankäytön analyysin lähes kokonaan pois.⁶⁷ Omien sanojensa mukaan hän ”neutralisoi koko käytännöllisen ja institutionaalisen puolen”⁶⁸ tiedon rakenteiden analyysistaan pyrkien jäsentämään tiedonalojen asettamien ongelmien, teorioiden ja käsitteiden yleisen hahmotuksen annetulla aikakaudella.⁶⁹ Ranskalaisen tieteenhistorian vaikutuksen alla Foucault käytti tuosta hahmotuksesta episteemin (*épistémè*) käsitettä, jolla hän nimesi teoksen kuvaamien tiedonmuodostelmien historiallisena mahdollisuusehtona toimineet tietyn aikakauden yleiset tiedon jäsennykset. Episteemin käsite tarjosi strukturalistisesti inspiroituneen synkronisen näkökulman tiedon historiaan ja vapautti sen erityisesti yhtenäisen tietoisuuden ja tietämyksen diakronisen kehityksen teleologisista ennako-oletuksista. Lingvistisen strukturalismin tutkimien kielen rakenteiden sijaan Foucault kuitenkin korosti jo tuolloin episteemiä tiedon diskurssien verkostona (*réseau*) tai kentän hahmotelmana (*configuration*). Ennen kaikkea hän puhui siitä tiedon dispositiona, jäsennyksenä (*disposition*), joka muodosti mahdollisuusehdot tietyn aikakauden tiedon järjestymiselle. *Sanojen ja asioiden* kenties kaikkein kritisoiduimmassa lauseessa hän kirjoitti, kuinka ”kulttuurissa on annetulla hetkellä ainoastaan yksi *episteemi*, joka määrittelee kaiken tiedon mahdollisuusehdot”.⁷⁰

Jo Foucault’ n seuraavassa, hänen aikai-

sempaa metodologiaansa teoreettisesti tarkentaneessa ja uudelleen suunnanneessa *Tiedon arkeologia* -teoksessa episteemin käsite menetti aikaisemman ykseytensä, yleiskattavuutensa ja keskeisyytensä. Samalla se rajattiin vahvasti tieteenhistorialliseen kysymykseen epistemologisia hahmoja, tieteitä ja formaaleja diskursseja pohjustavien diskursiivisten käytäntöjen suhteista ja määritettiin ”niiden suhteiden kokonaisuudeksi, jotka annettulla aikakaudella voidaan tavata tieteiden väliltä, kun niitä analysoidaan diskursiivisten säännöllisyyksien tasolla”.⁷¹ Foucault hahmottelikin nyt uusia episteemin analyysistä poikkeavia tiedon arkeologioita (koskien mm. seksuaalisuutta, maalaustaidetta ja poliittista tietoa), jotka eivät olisi suuntautuneet vain tieteellisyden kynnystä etsivien diskursiivisten muodostelmien tutkimukseen.⁷² Näin episteemin analyysistä tuli erityisalue erilaisia diskursiivisia muodostelmia ja niiden lausumien kentän jäsenystä (*disposition*) käytäntöinä ja tapahtumina tutkivassa tiedon arkeologiassa. Myöhemmin Foucault määrittikin episteemin erityisenä diskursiivisena *dispositiivina*. Dispositiivi on siten usein nähty Foucault’n ajattelussa episteemin korvaavana käsitteenä, joka samalla ilmensi Foucault’n kasvavaa kiinnostusta ei-diskursiivisiin käytäntöihin ja strategioihin.⁷³ Tosin jo *Tiedon arkeologiassa* Foucault painotti diskursiivisiin muodostelmiin kuuluvia strategisia valintoja sekä näiden suhdetta diskursseille annettuihin tehtäviin ei-diskursiivisten käytäntöjen kentällä.⁷⁴ Foucault myös esitti jo siinä kysymyksen vallasta diskursiivisille muodostelmille itselleen konstitutiivisena kysymyksenä ja määrittäi diskursiivisten muodostelmien perustekijät, lausumat, aineellisessa olemassaolossaan niukkoina ja poliittisen taistelun kohteena olevina hyödykkeinä (*bien*).⁷⁵

Foucault’n 60-luvun vahvasti tiedon (*savoir*) ja tietämyksen (*connaissance*) suhteisiin painottuvat teokset olivat olleet ”struktuurilistisen”⁷⁶ vaikutuksen alla käyttäjä välienselvittelyjä ranskalaisen fenomenologian kanssa. 70-luvulla Foucault kielsi

”struktuurilistisen” vaikutuksen asettaen sen tilalle vallan dynamismien ja ryhtyi tältä pohjalta vahvempaan välienselvittelyyn yhteiskunnallisen vallan analyysia ranskalaisessa ajattelussa hallinneen marxilaisuuden kanssa. 60-luvun puolivälissä Foucault oli syyttänyt marxismia epistemologisesta antropologisesta unesta, ja kymmenen vuotta myöhemmin hän syytti sitä vuorostaan poliittisen mielikuvituksen köyhdyttämisestä väittäen, että ”marxismi on valtasuhteiden unta, vallan mekaniikan ja dynamiikan unta”.⁷⁷ Vastauksena nuorten marxilaisten epistemologisen ryhmän osoittamaan kiinnostukseen ja kritiikkiin työtään kohtaan Foucault oli tosin jo *Tiedon arkeologiassa* antanut Marxille itselleen positiivisemmän roolin subjektin varaan rakennetun jatkumollisen historian purkajana ja juuri materiaalistien ei-subjektivistien yhteiskunnallisten suhteiden analyysin aloittajana.⁷⁸ Foucault kritisoi ”hypermarxilaiseksi” diskurssiksi kutsumaansa ranskalaista Marx-teoretisointia, ja häntä alkoi kiinnostaa aikakauden marxilaiseen liikehdintään kuulunut noiden yhteiskunnallisten suhteiden strateginen ja käytännöllinen analyysi. Hän tutki niin Mustien pantterien, Trotskin, Guevaran, Luxemburgin kuin lopulta Clausewitzinkin tekstejä ja toisaalta Marxin omia historiallis-poliittisia, luokkataistelua koskevia analyyssejä.⁷⁹

Siinä missä marxilainen sosiologia oli kiinnostunut tutkimaan luokan käsitettä, Nietzscheen inspiroima Foucault halusi tutkia sitä, mitä ”luokkataistelu”-näkemyksessä merkitsee taistelun käsite. Millaisesta taistelusta tässä konkreettisesti on kyse? Mitä tarkoittaa yhteiskunnallisten suhteiden näkeminen taistelevien valtasuhteiden muodossa? Siinä missä 70-luvun alussa Foucault itsekin käsitteellisti politiikan luokkataisteluna tai näki sen perustavan yleiselle taistelulle poliittisesta ja taloudellisesta vallasta,⁸⁰ 70-luvun puolivälissä hän halusi jo vapauttaa Marxinkin luokkataisteluun liittyvästä dualismista hallitsevien ja hallittujen välillä ja tuon taistelun loppua koskevasta profetiasta. Hän väitti myös Marxilta

löytyvän nietzscheläisen ajatuksen valtasuhteiden loppumattomuudesta.⁸¹ Foucault myös edelleen piti Marxia talousteoreettisesti vain Ricardon kopiona ja kritisoi erityisesti valtiolähtöistä marxismia, mutta nosti esille Marxin armeijaa, työpajaa ja erilaisia työmuotoja koskevien vallan tekniikoiden konkreettiset analyysit osoittaakseen, ettei edes Marx käsittänyt valtaa yhtenä vaan erilaisten valtojen moneutena.⁸² Marxilaisuus, jonka kanssa Foucault palasi 70-luvulla selvittämään välejänsä ensin sitä uudestaan strategisesti lähentyen ja vähitellen taas siitä kaikoten, ei ollutkaan enää hänen oman nuoruutensa vieraantumisteorian ja ideologiakritiikin marxilaisuutta, jota hän syytti nyt ruumiiseen kohdistuvan konkreettisen vallan analyysin unohtamisesta. Kyse oli 70-luvun alun nuorison uudesta marxilaisella terminologialla esitetystä konkreettisten valtarakenteiden ja poliittisten taistelujen ajattelusta eli vuoden 1968 jälkeisen nuorison samalla sekä anti-neuvostoliittolaisesta että anti-eurokommunistisesta marxilaisuudesta, jossa Foucault myöhemmin näki siemenet uuden ortodoksisesta marxilaisuudesta vapautuneen vasemmiston syntyyn. Vuosi 1968 oli tuonut aktuaaliselle poliittiselle areenalle radikaalin yhteiskunnallisten ja arkielämän valtarakenteiden kritiikin. Sen jälkeinen yhteiskunnallisen ja poliittisen toiminnan radikalisoituminen ja toisaalta tuon radikalisoitumisen ankarat valtiolliset tukahduttamistoimet taas nostivat taistelun teeman aikakauden keskeiseksi poliittisen liikehdinnän itseymmärryksen muodoksi. Tuo kritiikki esitti itsensä edelleen marxilaisella ja etenkin maolaisella terminologialla, vaikka olikin suunnattu juuri marxilaisiin puolueisiin ja sosialistisiin valtiokoneistoihin institutionalisoitunutta marxismia vastaan. Foucault, joka halusi edelleen kuopata marxilaisen historianfilosofisen profetian, löysi noiden liikkeiden piirissä artikuloituneesta vallan käytäntöjen konkreettisesta kritiikistä uuden vallan verkostollisen ajattelun strategisen lähtökohdan.

70-luvun taitteessa *Collège de France*n ajattelujärjestelmien professuurin oppi-

tuolille istahtikkin kapinoivan ja taistelevan nuorison herättämä yhteiskunnallisten valtasuhteiden entistä radikaalimpi ajattelija – ainakin radikaalimpi, kuin mitä Foucault'ta virkaan tukenut akateeminen vanhakaarti oli osannut odottaa. Foucault kytki nyt ajattelujärjestelmien historian tutkimuksensa kysymykseen vallan käytännöistä ja poliittisista taisteluista. Vaikka hän virkaanastujaisluennossaan suuntautui edelleen diskurssien analyysiin, hän halusi nähdä ne jo sekä valtataistelun kohteina että keinoina ja käsitellä niiden järjestystä diskursiivisia tapahtumia jäsentävien kontrollin muotojen kautta.⁸³ Kriittisen diskurssianalyysin tuli nyt tutkia diskurssien alkuperäisyyden, leviämisen ja jatkumollisuuden takeina perinteisesti pidettyjä käsitteitä (esimerkiksi tekijä, oppiala, jne.) yhteiskunnassa kiertävien diskurssien kontrollin ja rajoittamisen funktiona ennemmin kuin diskursiivisen todellisuuden peittävinä ideologisina muodostelmina.⁸⁴ Tästä juontui kuitenkin uusi kysymys koskien diskurssien valtaa muodostaa erityisiä kohteiden alueita, joiden suhteen näitä kontrollin ja rajoittamisen toimintoja voidaan ylipäätään suorittaa. Nietzscheä lainatun uuden genealogisen tutkimusotteen tuli nyt kysyä, miten diskurssin todentuminen muodostui suhteessa noihin kontrollin instansseihin. Miten diskurssit muodostuivat suhteessa niiden historialliseen hajontaan, katkoksiin ja säännönmukaisuuksiin, ja ennen kaikkea miten nuo muutokset liittyvät yhteiskunnallisiin valtataisteluihin?⁸⁵ 60-luvulla Foucault oli käsitellyt Nietzscheä radikaalina kielen ajattelija, mutta nyt hän näki tässä radikaalin vallan ajattelijan,⁸⁶ joka toi ennen kaikkea väkivallan, vallan ja tahdon käsitteet osaksi tiedon analyysia. Kysymys ei ollut enää vain länsimaisten totuuden diskurssien historiallis-kielellisestä luonteesta, vaan nietzscheläinen hypoteesi länsimaisesta totuuden tahdosta teki mahdolliseksi liittää toden ja erheen jaolle perustuvat tiedon diskurssit vallan, tahdon ja halun historiallisiin muutoksiin. Uusi kysymys länsimaisen totuudentahdon historiasta ei koostuisi vain pa-

kottavien totuuksien löytämisen uudelleen kirjaamisesta vaan muodostuiksi tietämyksen kohteita, subjektin asemaa, aineellisia investointeja, tiedon tekniikoita ja välineitä koskevien muutosten ja jakautumisten historiasta.⁸⁷ Foucault aloitti ensimmäisen *Collège de France*n luentosarjansa otsikon ”Tiedontahto” alla ja pyrki hahmottelemaan länsimaisen totuuden tahdon taustalla olevaa ”tiedontahdon muoto-oppia”.⁸⁸ Aristoteelisen pyyteettömän tietämyksen klassisen mallin vastakohtaksi se asetti nietzscheläisen ajatuksen radikaalisti pyyteellisestä tiedosta, jonka vaikutuksia ja tapahtumia tietämys ja totuus ovat. Foucault’n mukaan Aristoteleen kuuluisa ”luonnollinen halu tietää”⁸⁹ edellytti jo perustassaan totuuden asettaman tietämyksen (subjekti-objekti-suhteen) järjestyksen tehden halusta vain tuon tietämyksen oman totuuden liikkeen häviävän viiveen. Nietzsche taas pyrki vapauttamaan tiedon (*savoir*) halun tietämyksen (*connaissance*) laista ja avasi mahdollisuuden kartoittaa totuuden historiaa tukeutumatta etukäteen totuuteen tai tietämykseen.⁹⁰ Tässä diskursiivisten käytäntöjen historiallisten muodonmuutoksien ei katsottu viittaavan niiden taustalle oletettuun totuuden takaamaan historialliseen tai transsendentaaliseen tietämyksen neutraaliin subjektiin vaan ne yhdistettiin vallan verkostoista nousevaan ”anonymiin ja monimuotoiseen tiedontahtoon”.⁹¹ Tieto-vallan genealogian tehtäväksi tuli nyt havainnoida tuon tahdon historiassa ilmenviä säännöllisiä muodonmuutoksia ja toisaalta paikantaa sen historialliset riippuvuudet eli kartoittaa sen historiallis-strategista kenttää.

TIETO-VALTA-MATRIISIT JA VASTATIEDON VERKOSTOT

Määrittäessään vallan konstitutiivista asemaa tiedonmuotojen synnyssä Foucault keskittyi aluksi oikeutta ja rangaistusta koskeviin diskursseihin. Tähän hän sai vaikutteita ranskalaisen ”strukturealistisen” antiikin tutkimuksen koulukunnan (Louis Gernet,

Jean-Pierre Vernant) kirjoituksista ja erityisesti Marcel Detiennen vuonna 1967 julkaisemasta kreikkalaisen filosofisen totuuden arkaaista esihistoriaa käsittelevästä teoksesta.⁹² Foucault luennoi arkaaisessa Kreikassa oikeuden alueelle kuuluneista tiedon ja taistelun muodoista samalla, kun hän piti seminaareja psykiatrisen ja juridisen tiedon yhdistymisestä 1800-luvun oikeuspsykiatriassa. Hän lähti siis purkamaan vallan ja tiedon suhteita aluksi oikeudenkäyttöä ja rangaistusta koskevista diskursseista, joiden muotoutumista hän halusi kartoittaa nuo diskurssit synnyttäneiden ja niitä säilyttävien ”valta-tieto” (*pouvoir-savoir*) -muotojen kautta. Hän ei käyttänyt vielä dispositiivin käsitettä vaan nimesi nämä muodot käsitteellisesti juridis-poliittisiksi matriiseiksi (*des matrices juridico-politiques*), jotka ovat ”historiallisessa muodostumisessaan samanaikaisesti vallan harjoittamisen välineitä ja tiedon asettamisen sääntöjä”.⁹³ Esimerkiksi antiikin Kreikan kansalaisyhteisön (*polis*) voidaan nähdä asettavan uuden mitan (*mesure*) tieto-valta-matriisin arkaaisen oikeuden totuuden koettelun (*épreuve*) matriisia vastaan. Keskiajalla taas yhdessä inkvisition vallankäytön kanssa kehittynyt tutkinnan (*l'enquête*) matriisi pyrki sittemmin eroamaan juridis-poliittisesta perustastaan ja muodostui lopulta uuden ajan empiirisen ja luonnontieteellisen tiedonhankinnan keskeiseksi matriisiksi. Koettelun (*épreuve*), mitan (*mesure*) ja tutkinnan (*l'enquête*) matriisien analyysien varsinaisena tehtävänä oli kuitenkin tarjota vertailukohteita tutkinnon (*l'examen*)⁹⁴ matriisille, jonka Foucault näki erityisesti teolliselle yhteiskunnalle ja siinä muodostuneille ihmistieteille ominaiseksi matriisiksi. Benthamin kuuluisa *Panopticon*-suunnitelma edustikin aluksi Foucault’lle kiteytymää tutkinnon matriisin formaalista ja puhdistetusta muodosta. Mutta vaikka tieto-valta-matriiseilla on Foucault’n mukaan historialliset synnyinhetkensä ja valtakautensa, ne ovat ennemmin historian kokemuksen läpäiseviä teemoja kuin tietyn aikakauden kokonaisilmiöitä. Toisin kuin Foucault’n

60-luvun luonnehdinnoissa episteemeistä, kyse ei ole sen enempää toisensa täysin ulossulkevista kuin myöskään vain tiettyyn historialliseen tai kulttuuriseen aikakauteen sidotuista matriiseista.

Samalla juuri tutkinnan (*l'enquête*) matriisista tuli keskeinen osa Foucault'n uutta aktiivisempaa osallistumista aikakauden yhteiskunnallisiin tieto-valta-taisteluihin. Toukokuun 1968 antiautoritaarista kumousta proletariaiseksi kumoukseksi jatkamaan pyrkinyt 70-luvun vaihteen näkyvin ranskalainen radikaaliryhmä, maoistinen proletaarinen vasemmisto (*Gauche prolétarienne*, GP), oli jo aikaisemmin seurannut Maon periaatetta yhdistää tiedonkeruu poliittiseen taisteluun ja kerännyt tietoa tekemällä tutkimuksia (*enquête*) konkreettisista olosuhteista tehtaissa ja maatiloilla.⁹⁵ Samaan aikaan Ranskan hallitus alkoi käyttää yhä kovenevia otteita vuorostaan yhä radikaalimmiksi käyviä vasemmistoliikkeitä vastaan, joita se oli jo julistanut kielletyiksi poikkeustoimenpitein heti toukokuun 1968 jälkeen. Vuonna 1970 myös GP julistettiin laittomaksi liikkeeksi, ja vähitellen suuri osa radikaalien vasemmistolaisten liikkeiden johtajista istui vankilassa. Samalla vankilakapinat, nälkälakot ja protestit alkoivat vallata alaa vankilainstituutioissa. GP päättikin suunnata vanhan tehtaiden ja maatilojen tutkinnan käytännön vankilaolosuhteisiin. Sartre oli yhdessä De Beauvoirin, François Truffaut'n ja muiden julkisten intellektuellin kanssa jo lähtenyt puolustamaan GP:tä sen laittomaksi julistamista vastaan sananvapauden nimissä, mutta aloittaessaan uuden vankilakampanjansa GP kääntyi Sartren vanhan intellektuaalisen haastajan, Foucault'n puoleen ja kysyi tätä intellektuaaliseksi ”suojelijaksi” vankilalojen tutkimushankkeelleen.⁹⁶ Foucault kiinnostui heti hankkeesta, mutta teki siitä oman näköisensä. Hän kutsui mukaan tasavaltalaisena tunnetun antiikintutkija Pierre Vidal-Naquetin ja katolilaisena eksistentiaalistina tunnetun Jean-Maria Domenachin ja perusti teoreettisesti hyvin sekalaisen joukon perustalta täysin uudenlaisen van-

kiloiden informaatioryhmän (GIP).⁹⁷ Kyse oli epäkeskitetystä verkosta (vaikka Foucault itse vastasikin pitkälti sen solmujen sitomisesta), jonka tavoitteena oli tehdä tutkimuksia (*enquête*) vankilaolosuhteista keräämällä vangeilta, näiden sukulaisilta ja vankilassa työskenteleviltä lääkäreiltä ja sosiaalityöntekijöiltä tietoa vankilan muurien pimennossa toimivista valtakäytännöistä. Foucault'lle GIP:n tarkoitus ei ollut erottaa mielipidevankeja ja tavallisia vankeja (maolaisten vaatimus) tai pehmentää vankilan edustamaa sortojärjestelmää sitä reformoimalla (katolilaisten humanistien vaatimus), vaan tehdä tutkimuksia vankilajärjestelmän olosuhteista ja vaikutuksista tuottaakseen strategista tietoa sen ilmentämän yleisen sortojärjestelmän vastustamiseen. Kyse oli virallisia vankilaraportteja ja tutkimuksia vastaan asettuvasta strategisesta vastatiedosta, joka pyrki lähtemään vankien ja vankilatyöntekijöiden omasta kokemuksesta sekä rangaistusjärjestelmän parissa toimivien juristien ja sosiaalityöntekijöiden paikallisesta tiedosta. Tuon ”taistelevan” vastatiedon strateginen lähtökohta ja kohde oli yksinkertaisesti vankilaolosuhteissa ja valtamekanismeissa sietämättömäksi (*intolérable*) koettu, joka oli paljastettava ja jota vastaan oli toimittava. Vastaavia ”vastatiedon” informaatioverkostoja syntyi 70-luvun alussa niin terveydenhuollon, mielisairausten hoidon, sosiaalityön, maahanmuuttajien, työolosuhteiden seurannan ja lopulta myös julkista informaatiota leviävän median piiriin.⁹⁸

Kesällä 1973 Rio de Janeiron luennoillaan Foucault esitti eräänlaisen yhteenvedon valta-tieto-matriisin uudesta kysymyksenasettelusta, joka koski yhteiskunnallisten käytäntöjen konstitutiivista asemaa suhteessa tiedonmuodostelmiin erityisesti oikeudellisissa käytännöissä. Leikitellen kreikan *dynamis*- ja *dynasteia*-termeillä hän sanoi strukturalistisen rakenteiden tutkimuksen sijaan pyrkivänsä *dynastian* tutkimukseen: ”ilmaisemaan valtasuhteet eli sen mikä kulttuurimme historiassa on aina tähän saakka jäänyt kaikkein kätketyimmäksi, salatuim-

maksi, kaikkein syvimmin panostetuksi”.⁹⁹ Samalla hän esitti 60-luvun suuren teeman-
sa ihmisen käsitteen epistemologisesta
hahmosta nyt uutena yhteiskunnallisten
valtakäytäntöjen kysymyksenä: ”Kuinka
1800-luvulla voitiin muodostaa tietty ih-
mistieto (*savoir de l’homme*), yksilöllisyyttä,
normaalia ja epänormaalia, säännöille
ulkoista tai sisäistä yksilöä koskeva tieto,
joka tosiasiaassa syntyi kontrollin ja tarkkai-
lun yhteiskunnallisista käytännöistä.”¹⁰⁰

SUVEREENIN PEHMUSTAMINEN JA KURINALAISTAMINEN

Aloittaessaan saman vuoden marraskuu-
sa luentonsa psykiatrisesta vallasta Fou-
cault muistutti taas kerran Charles Mül-
lerin kuuluisaan maalaukseensa ikuista-
masta ”modernin psykiatrian perustavasta
suurkohtauksesta”.¹⁰¹ Siinä Philippe Pinel
vapauttaa kahleista Bicêtren raivohullut,
jotka Pinelille kiittolisina ja raivossaan laan-
tuneina astuvat parantumisen tielle. Vasten
tuota kohtausta, jonka luoman hulluuden
emansipaation myytiin ”Hulluuden histo-
ria” oli halunnut kyseenalaistaa, Foucault
asetti nyt toisen kohtauksen, Pinelin ker-
tomuksen Yrjö III:n hulluuden hoidosta.¹⁰²
Tässä ei ollut kyse hullujen vapauttami-
sesta kahleista vaan hulluuteen vajonneen
monarkin raivokohtausten alistamisesta
tämän väkivahvojen palvelijoiden ja lääkä-
rin edustamalle kurille. Foucault’n proto-
psykiatriseksi käytännöksi kutsumassa koh-
tauksessa ei ole vielä kyse psykiatrisesta
tiedosta sen enempää kuin psykiatrisesta
instituutiosta vaan pelkästä kahden vallan
koettelusta ja vastakkain asettelusta. Siinä
”pehmustettuun”¹⁰³ ja eristettyyn hoitoon
liittyvä kuninkaan vallan viraltapano tapah-
tuu aivan kuin vastakuvana kruunajaisere-
monialle. Hulluuden aikaansaama monar-
kin ”päänmenestys” riisuu tämän kaikista
monarkian symboleista palauttaen suve-
reenin hallitsijan paljaaseen ruumiiseensa,
josta tulee nyt vaikutusten kohde uudelle
”anonymille, moninaiselle, kalpealle ja
värittömälle”¹⁰⁴ vallalle, jonka tarkoitus on

Pinelin omin sanoin tehdä tuosta ruumiista
”kuuliainen (*docile*) ja alistunut (*soumis*)”.¹⁰⁵
Tätä suvereenista vallasta eroavaa valtaa,
jossa ”säännöstön hiljaisuus löytää kunin-
kaan kruununmenetyksen tyhjän tilan”,¹⁰⁶
Foucault kutsui kuriksi (*la discipline*).

Kuninkaan ja kurivallan kohtaaminen oli
Foucault’lle esimerkillinen kohtaaus psykiat-
rista tietoa ja totuutta edeltäneestä proto-
psykiatrisesta kurivallasta. Tuon kurivallan
pohjalta luotiin sittemmin psykiatrisen
tiedon ja totuuden diskursseja, mutta sen
perustassa ei ollut neutraali kysymys totuu-
desta tai tiedosta vaan konkreettinen valta-
taistelu ruumiiden välillä. Foucault korosti
sitä, kuinka hulluus, joka aikaisemmin oli
ilmennyt tiedollisena erheenä, ilmeni näis-
sä 1800-luvun alun proto-psykiatrisissa käy-
tännöissä ennemmin alistettavana voimana
kuin virheellisenä näkemyksenä. ”Todelli-
suudessa hullujenhuoneissa organisoidaan
taistelulenttä (*champ du bataille*).”¹⁰⁷ Hul-
luuden kurinpidollisen hoidon perustassa
ei ollut tietämys hulluudesta tai siihen pyr-
kiminen vaan hulluuteen liittyvän voiman
kahlitseminen, hullun tahdon alistaminen
ja hulluuteen liittyvän nautinnon peruutta-
minen. Terapeuttista ja hoitavaa suhdetta
edelsi siis valtasuhde, ja psykiatrinen valta
näyttäytyi perustassaan hallintana, hallinto-
järjestelmä (*régime*).¹⁰⁸ Siinä missä kliininen
lääketiede alkoi 1800-luvulla etsiä taudin
havainnoinnista tietonsa perustaa, psykiat-
rinen hoito keskittyi ensi kädessä voiman
alistamiseen käyttäen lääketieteellistä tietoa
pikemmin tuon ruumiillisen valtasuhteen
tukemiseen kuin taudin havainnoimiseen
tai tutkimiseen. Mutta vaikka psykiatrinen
valta artikuloi tuon valtasuhteen psykiat-
rin auktoriteetilla ja keskitti sen lopulta
potilaan ruumista vastaan asettuvaan psy-
kiatrin ruumiiseen, ei siinä ilmenevä val-
lan mikrofysiikka juontunut sen enempää
psykiatriasta, psykiatrisesta instituutiosta
kuin lääketieteellisestä tiedosta vaan edusti
laajempaa ja paljon aikaisemmin ilmaantu-
nutta kurivallan dispositiivia.

Foucault’n 60-luvun tiedon arkeologia
oli kääntänyt tietoisuuden fenomenologian

analyysin päälaelleen ja kysynyt, missä suhteessa tiedon (*savoir*) episteeminen järjestelmä voi olla historiallisesti konstitutiivinen tietämykselle (*connaissance*) ja tietoiselle subjektille. Vallan analyysin tehtäväksi tuli vuorostaan kysyä, missä määrin vallan *dispositiivi* voi tuottaa tietyn määrän lausumia ja diskursseja, näistä juontuvia representatiivisia muotoja ja lopuksi totuudellisia esiintyviä diskursseja. Suhteessa diskursiivisten käytäntöjen suhteita tutkivaan arkeologiaan vallan kysymys asettui siis tasolle, jolla nuo diskursiiviset käytännöt muodostetaan, ja vallan *dispositiivi* nähtiin ”diskursiivisen käytännön tuottavana instanssina”.¹⁰⁹ *Dispositiivin* käsitteellä Foucault halusi nyt hahmottaa sitä, miten tietty ”vallan kaavoitus (*aménagement*), sen strategiat ja taktikat, voi luoda tilan erilaisille myönnöille, kielloille, kokemuksille, teorioille, lyhyesti koko totuuden pelille”.¹¹⁰ Mikä on vallan suhde tietoon ja lopulta tuon tiedon kautta muodostuviin totuuden diskursseihin?

70-luvulla uudestaan voimistunut anti-psykiatrinen liike oli laitos- ja instituutiokriittikissään korostanut psykiatriisiin käytäntöihin liittyviä väkivallan muotoja. Sen englantilainen haara oli myös ottanut omakseen Foucault’n ”Hulluuden historian”, vaikka perustuikin pitkälti teoksen eksplisiittisesti hylkäämään eksistentiaaliseen filosofiaan. Puhumalla vallan *dispositiiveista* Foucault halusi kuitenkin päästä eteenpäin anti-psykiatrisista väkivallan ja laituskritiikin teemoista. ”Hulluuden historiaa” kirjoittaessaan Foucault oli huomannut humanistireformistena pidettyjen lääkärin vetoavan vahvasti fyysiseen voimaan ja nähnyt tämän psykiatriseen tietoon kuuluvana väkivaltaana. Nyt hän ilmoitti väkivallasta puhumisen tuovan mieleemme säännöttömän fyysisen vallan purkauksen ja halusi esittää hypoteesin laskennallisesta, strategisesta ja taktisesta, ohjatusta vallankäytöstä, joka kuitenkin on samalla myös fyysistä. Foucault ilmoitti itse asiassa kaiken vallan olevan viimekädessä fyysistä ja kohdistuvan lopulta ruumiiseen.¹¹¹ Myös laskennallinen ja sääntöä seuraava valta sisältää epätasa-

painoisia ruumiiseen kohdistuvia väkivaltaisia suhteita, jotka eivät ole vain vallan satunnaisia mielivaltaisia purkauksia vaan juontuvat ruumiiden mikrofysiikan jäsenyksistä (*dispositions*) pisteissä, joissa valtasuhteet kiinnittyvät ruumiisiin. Laitos- ja instituutiokritiikki asetti mielisairaalan erityisen vallankäytön lähteeksi ja näki tuon vallan psykiatrian institutionalisoituneissa säännöissä. Foucault taas halusi nähdä sekä laitokset että institutionaaliset käytännöt ja tiedonmuodot osana yleisempää vallan verkostoa ja siinä esiintyvää epätasapainoa. ”Tärkeää eivät siten ole institutionaaliset säännönmukaisuudet, vaan ennemmin vallan jäsennykset (*dispositions*), verkostot (*les réseaux*), virtaukset, linkit, sovelluspisteet, erilaisuudet vallan muotoa luonnehtivissa potentiaalisuuksissa.”¹¹² Keskitymällä valtasuhteiden epätasapainoiseen dynaamiseen verkostoon Foucault halusi irrottaa vallan kysymyksen institutionaalisista perustoista ja liittää sen nuo instituutiot läpäiseviin vallankäytön strategisiin ja taktisiin *dispositiiveihin*. Instituutioita ei tule nähdä vallan alkuperinä tai lähteinä vaan ilmauksina ja koostumina yhteiskunnallisten valtaverkostojen suhteista ja strategioista.

Mutta vaikka Foucault kirjoitti muun muassa neurologisen *dispositiivin* pyrkimyksestä kahmaista sairas ruumis, niin hänen yleisesitystään hallitsi juuri tuo Yrjö III:n kohtauksessa kiteytyvä vastakkainasettelu suvereenin ja kurivallan *dispositiivien* välillä. Kyse oli vanhasta hankauksesta, sillä Foucault jäljitti kurivallan dispositiivit keskiajan uskonnollisten yhteisöjen ja luostariuudistusten kautta aina Rooman armeijan antamiin malleihin. Ne ilmenivät pitkään eräänlaisina saarekkeina suvereenin vallan yleisessä järjestyksessä ja toimivat etenkin feodaalisten suvereenin dispositiivien suhteen kriittisinä ja innovatiivisina taloudellisten, poliittisten ja sosiaalisten suhteiden uudistajina. 1600- ja 1700-luku merkitsi kuitenkin kurivallan voimakasta laajentumista, jonka jälkeen Foucault’n mukaan voidaan puhua ”suvereenin yhteiskunnan korvautuneen kuriyhteiskunnalla”.¹¹³ Vastaavasti ai-

kaisemmin tutkinnon (*l'examen*) matriisin formaalina skeemana toiminut *Panopticon* ilmaisi Foucault'n uudessa käsitteellistykseessä nyt kurivallan mikrofysiikan ”erittäin selkeää ja vakuuttavaa formalisaatiota”.¹¹⁴ Vanhan vankityrjän idean ympärikäntävällä ja jatkuvan näkemisen ja tunnistamisen mahdollistavat tilalliset yksiköt asettavalla ”panoptisella dispositiivilla”¹¹⁵ olikin keskeinen rooli Foucault'n *Tarkkailla ja rangaista*-teoksessa, jossa hän ensimmäistä kertaa varsinaisesti puhui vallan dispositiivista ja jossa myös Foucault'n aikaisemmin tieto-valta-matriisiksi kutsuma tutkinto (*l'examen*) nimettiin kuridispositiiviksi.¹¹⁶

HISTORIAA KONSTITUOIVA TAISTELUN KUMU

Tarkkailla ja rangaista-teos asetti muutoksen vallan strategioissa tiedon hahmotuksia tai havainnon muutoksia perustavammaksi. Tietämystä (*connaissance*) konstituoivaa tietoa (*savoir*) edeltävät vallan verkostot: ”Tieto (*savoir*), on se sitten vallalle hyödyllistä tai sitä vastaan hangoittelevaa, ei ole tietämyksen (*connaissance*) subjektin tuottamaa vaan tulosta valta-tiedosta, sitä läpäisevistä ja konstituovista prosesseista ja taisteluista, jotka määräävät tietämyksen (*connaissance*) mahdolliset muodot ja alueet.”¹¹⁷ Teos alkaa tunnetusti kahden erilaisen ruumiiseen kohdistuvan rangaistusvaltakäytännön montaaasilla, asettamalla vastakkain Robert-François Damiensin kuuluisan teloituksen ja kidutuksen vuodelta 1757 ja toisaalta Léon Faucher'n 75 vuotta myöhemmin Pariisiin nuorisovankilalle laatimat kurivallan säännöt. Vankilan synnyksi alaotsikoitu teos ei pyri etsimään juuri vankilainstituutiolle erityistä vallankäytön muotoa tai jäljittämään vankilan ainutkertaista syntyhetkeä vaan selittää vankilan synnyn keskeisenä rangaistusmenetelmänä kurivallan historiallisen voiton kautta. Aikaisemmin Foucault oli asettanut vastakkain ulos- ja sisään-sulkemisen valtamekanismit, mutta nyt hän näki vankilan osalta kurivallan strategian telkeämistä tai sisään-

sulkemista perustavammaksi. ”Kidutusta ei korvannut massiivinen vangitseminen vaan huolellisesti nivellytetty kuridispositiivi.”¹¹⁸ Itse vankilan tehtävänä ei ole suinkaan lopettaa laittomuutta, jota se päinvastoin tuottaa, vaan hallinnoida laittomuutta uudella kurivallan kentällä ja sen kautta.

Dispositiivista tuli keskeinen käsite teoksessa, joka kuvasi muutosta rangaistusvallan käytännöissä juuri erilaisten dispositiivien kautta. Sen mukaan 1700-luvun loppupuoliskolla Ranskassa kilpaili kolme erilaista tapaa rangaistusvallan järjestämiseksi. ”Ensimmäinen tapa oli edelleen toiminnassa ollut vanhaan kuninkaalliseen oikeuteen tukeutuminen. Molemmat muut taas viittasivat yhteiskunnalle kokonaisuutena kuuluvaan ennaltaehkäisevään, hyödylliseen ja korjaavaan rangaistusoikeuskäsitykseen, mutta olivat hyvin erilaisia hahmottelemiensa dispositiivien tasolla.”¹¹⁹ Miten rangaistusvallan dispositiivit sitten erosivat? Foucault'n mukaan monarkkinen oikeus korosti rangaistusvaltaa suvereenin seremoniana, joka sovelsi koston rituaalisia tunteita tuomitun ruumiiseen ja pyrki kauhun vaikutukseen katsojissa. Uudistusjuristit taas suunnittelivat yleistetyssä rangaistusyhteiskunnassa mielteitä manipuloivaa rangaistusmenetelmää, jossa rangaistus palauttaisi asemansa menettäneen oikeussubjektin mahdollisimman nopeasti takaisin kansalaisuuteen. Kolmanneksi ehdotettiin erityistä rangaistushallintovaltaa edellyttävää vankilalaitosprojektia, jossa rangaistus koostuisi yksilöön kohdistuvista pakoista, tämän ruumiin ja käytöksen koulutuksen muodoista. Näin rangaistusvallasta kilpaili kolme vallan dispositiivia, joiden elementteinä toimivat (1) suvereenin voima, (2) yhteiskuntaruumis, (3) hallinnollinen koneisto; 1) tunnus, 2) merkki, 3) jälki; (1) seremonia, 2) representaatio, 3) harjoitus; 1) voitettu vihollinen, 2) asemaansa palautettu oikeussubjekti, 3) välittömille pakkotoimille alistettu yksilö; 1) kidutettava ruumis, 2) mielteiden manipuloima sielu, 3) kouluttu ruumis. Rangaistusvallan dispositiivit erosivat siis toisistaan käyttämiensä

instituutioiden, merkitysten, käytäntöjen ja kohteiden suhteen. Foucault'n mukaan niitä ei voi palauttaa oikeusteorioihin, samaistaa erityisiin laitteistoihin (*appareils*) tai instituutioihin eikä edes johtaa moraalista valinnoista.¹²⁰ Perustaltaan kyse oli omalle tasolleen sijoittuvista rangaistusvalan käytön erilaisista muodollisista mahdollisuuksista (*modalités*), joita Foucault kutsui nyt myös vallan teknologioiksi. Teoksen rangaistusta käsittelevä kappale loppuukin kysymykseen siitä, miksi rangaistuksen ongelman ratkaisemiseksi valittiin juuri kolmas näistä dispositiiveista. Selityksen taas tarjoaa seuraava, myös moderneja sairaaloita, kouluja ja kasarmeja luonnehtivaa yleistä kurivaltaa käsittelevä kappale. Vasta kurivallan yhteiskunnallisen verkoston yleisen kartoituksen jälkeen seuraa varsinainen loppuluku laittomuutta rikollisten tuotannon ja hallinnoinnin kautta hallitsevan vankilan erityisestä asemasta modernin kurivallan taisteluentällä. Instituution näkökulman sijaan perustavaksi asetuu siis vallan mikrofysiikan näkökulma, jossa harjoitettu valta nähdään strategioina, ”valmiuksina (*dispositions*), manööverinä, taktiikoina, tekniikoina, toimintoina, [ja jossa valtaa luonnehtii,] että siinä nähdään enemmän aina jännittynyt ja toimiva suhteiden verkko kuin säilytetty etuoikeus, että malliksi otetaan enemmän jatkuva taistelu kuin vaihtoa määrittävä sopimus tai tietyn alueen valtaus”.¹²¹ Teos loppuu ”taistelun kumuun”,¹²² joka voidaan kuulla valtasuhteiden ja vangitsemisen dispositiivien alitavassa ihmiskunnan ruumiissa.

70-luvun alussa vallan mikroverkosto näyttäytyi siis Foucault'lle strategioiden ja taktiikoiden dynamisena taisteluverkostona, jossa kuridispositiivi edustaa suvereenista dispositiivista poikkeavaa ruumiiden normalisaation strategiaa. ”Valta voitetaan ja hävitään kuin taistelu. Vallan ytimessä on sodan kaltainen suhde”,¹²³ Foucault esittää vuoden 1973 luennollaan ”Rankaisevasta yhteiskunnasta” ja toteaa vielä vuonna 1976 eräässä haastattelussa Italiassa, että vallan genealogisen analyysin ei tulisi viitata ”kie-

len (*la language*) ja merkkien suureen malliin vaan sodan ja taistelujen malliin. Meitä tempova ja määräävä historiallisuus ei ole kielellinen vaan taisteleva. Se on vallan eikä mielen (*sens*) suhde.”¹²⁴ Foucault kokeilikin 70-luvulla ”pseudomilitaarista”¹²⁵ sanastoa vallan analyysiin ja lopulta tutki vuoden 1975–1976 luennoillaan sitä, missä mielessä ”sotaidosta” (*l'art de guerre*) johdetut käsitteet, kuten strategia ja taktiikka, voivat itsessään muodostaa pätevän välineen valtasuhteiden analyysiin.¹²⁶ Tuon sotataidon strategisen ajattelun 1800-luvun klassikko oli Clausewitz, josta myös Foucault'n vanhempi kollega *Collège de France*, Raymond Aron, julkaisi vuonna 1976 katavan teoksen. Foucault näki Clausewitzin kuuluisassa toteamuksessa sodasta ”politiikan jatkamisena toisin keinoin”¹²⁷ kuitenkin vain valtiollisen käännöksen vanhemmasta historiallis-poliittisesta diskurssista, jossa politiikka oli nähty sodan jatkamisena toisin keinoin.¹²⁸ Luennoilla hän keskittyi tutkimaan tuon juridis-poliittisesta diskurssista eroavan historiallis-poliittisen taistelevan valtanäkemyksen itsensä länsimaista genealogiaa kysyen: ”Kuinka, mistä lähtien ja miksi alettiin havaita tai kuvitella, että sota toimi valtasuhteissa ja niiden alla [...] Kuka keksi, että siviilijärjestys on taistelun järjestys?”¹²⁹ Pikemmin kuin yleensä sotaisan vallan ajattelijoina pidetyiltä Hobbesilta ja Machiavellilta Foucault löysi näkemyksen sodasta historiallis-toiminnallisena ja historiaa konstituovana valtasuhteena historiallis-poliittisesta ”rotujen kaksiarvoistamisen” diskurssista, joka lopuksi totalisoitiin dialektiseksi kansakunnan sovituksen prosessiksi 1800-luvun alussa ja palasi sitten 1800-luvun lopulla ”rotutaistelun” ja ”luokkataistelun” suurissa skeemoissa tapana paikantaa sodan ja voimien suhteet poliittisen yhteiskunnan sisällä.¹³⁰ Foucault kuitenkin näki vallankumouksellisen rotujen taistelun diskurssin muuttuneen modernissa vastavallankumoukselliseksi rasistiseksi diskurssiksi, joka saattoi oikeuttaa vanhan suvereenin tappamisen oikeuden liittämisen moderniin kurivaltaan. Näin stalinismissa ja nat-

sississä, näissä kahdessa ”vallan suuressa sairaudessa”,¹³¹ voitiin tappamisen oikeus rotu- ja luokkavihollisen puhdistamisen diskurssin kautta yhdistää elämän vahvistamiseen pyrkivään kurivaltaan. Modernin totalitarismin ”ylivalta” oli taistelevan rasismin ja normalisoivan kurin kaamea keitos. Taistelevan diskurssin genealogiaksi suunnitellut luennot muuttuvat modernin totalitarismin retrospektiivisiksi genealogioiksi, ja samalla Foucault’n 70-luvun alussa affirmoimasta taistelevan vallan ajatuksesta tuli hänelle itselleen yhä ongelmallisempi. Hän oli jo todennut, ettei luokkataistelua pitäisi pitää politiikan lähtökohdana tai oikeutuksena, mutta alkoi samalla pohtia, voiko se toimia edes vallan ymmärtämisen kehittelemisenä.¹³² Miten taistelevat voimasuhteet oikein koodattiin modernin politiikan sisään 1600-luvulta lähtien, kun valtiot kurinalaistivat armeijansa ja monopolisoivat väkivallan käytön? Foucault’n keskeinen teema 70-luvun alkupuoliskolla oli ollut normalisoiva kurivalta, nyt hän ilmoitti keskittyvänsä seuraavien viiden vuoden ajan ”sotaan, taisteluun ja armeijaan”.¹³³

RUUMIIN KURISTA HALUJEN OHJAUKSEEN

Tuota viiden vuoden sotatutkimuksen jaksoa ei koskaan tullut, ja palatessaan sappattivuoden jälkeen luennoimaan *Collège de Franceen* Foucault ilmoitti haluavansa tutkia tarkemmin suvereenin tappamisen oikeuden vastakohtaksi vuoden 1976 viimeisillä luennoillaan määrittämäänsä biovaltaa. Foucault’n mukaan biovallassa on kyse elämän itsensä asettumisesta vallan yleisten strategioiden kohteeksi, mutta ei suinkaan tuon elämän tappamisen vaan sen tuottamisen nimissä. Valtamekanismien analyysin tehtävänä on edelleen ”näyttää, millaisia tiedon vaikutuksia taistelut, vastakkainasettelut ja kamppailut sekä taisteluiden elementteinä toimivat vallan taktiikat yhteiskunnassamme tuottavat”.¹³⁴ Tuon valta-analyysin itsensä on kuitenkin vältettävä kaikkea käskevää diskurssia ja luovuttava

sotaisesta polemiikasta.¹³⁵ Foucault haluaa nyt erottaa omaa analyysiaa ohjaavan tiedontahdon yhä vahvemmin taistelevasta strategiasta, johon hän 70-luvun alkupuoliskolla oli sen liittänyt. Samalla ajatus vallasta perustaltaan taisteluna jää yhä enemmän sivuun Foucault’n ajattelussa. Hän tosin puhuu edelleen valtasuhteiden strategisista ja taktisista muodoista, mutta ”sotataidon” näkökulma valtaan korvaantuu 70-luvun loppupuoliskolla ”hallinnan taidon” näkökulmalla, jossa vallan analyysi tapahtuu strategisten kohteiden sijaan hallinnallisten ”menetelmien kokonaisuutena”. Taistelevan vallan analyysi muuttuu yhä enemmän valtatekniikoiden analyysiksi vallan käytäntöjä ohjaavana taitona. Tieto-valta-dispositiivit näyttäytyvät nyt enemmän hallinnallisuuden kuin taistelun verkostoina. *Tarkkailla ja rangaista* lainasi William Pettyltä termin ”poliittinen anatomia” kuvamaan ruumiin koulumiseen kohdistunutta kurivaltaa. *Tiedontahto* taas toi sen rinnalle ihmislajin elämää väliintuloilla ja kontroleilla säätelevän väestön biopolitiikan, johon itse asiassa Pettyn Irlannin ja sen asukkaiden resursseja kartoittava ”Poliittinen anatomia” -teos itsessään viittasi.¹³⁶ Lähtiessään tutkimaan väestöä valta-tiedon kohteena Foucault huomasi väestön poliittis-taloudellisen hallinnan liittyvän enemmän turvallisuuden kuin kurin tekniikoihin. Vuoden 1977 luennoillaan hän erottaakin käsitteellisesti turvallisuuden *dispositiivit* kuridispositiiveista ja suvereenin *dispositiiveista*, joiden vastakkainasettelut ja yhteenliittymät olivat hallinneet Foucault’n vallan analyysia. Näissä kolmessa dispositiivissa ei ole kyse historialliseen seuraantoon asettuvista, toisiaan korvaavista muodostelmista, vaan jälleen toisiinsa kietoutuneista vallan erilaisista mekanismeista, joilla itsellään kuitenkin on oma erillinen ”tekniikoiden itsensä historia”.¹³⁷ Kulttuurissa ei myöskään ole koskaan vain yhtä vallan dispositiivia, vaan yleinen vallan käytäntöjen muutos voidaan nähdä eri valta-dispositiivien muutoksissa suhteessa hallitsevaan mekanismiin. Foucault oli nimennyt kuriyhteiskunniksi yh-

teiskunnat, joissa hallitseva mekanismi oli kuri. Nyt hän katsoi turvallisuuden mekaniismien nousseen hallitsevaan asemaan ja näki tässä suhteessa yhteiskuntamme enemmän turvallisuus- kuin kuriyhteiskuntina.

Foucault oli esittänyt modernit totalitaristiset valtiot kurivallan ja rasismin keitoksina, ja 70-luvun jälkipuoliskolla nämä analyysit liitettiin ranskalaisessa keskustelussa esiin nousseeseen yleiseen totalitarismin kritiikkiin. Se sai julkisesti näkyvimmän muotonsa kovaäänisesti ja julkisesti entisen marxilaisuutensa kuopanneissa niin sanotuissa ”uusfilosoifeissa”, jotka yhdistivät kurivallan kritiikkiä ja liberaaleja ihmis- ja yksilöoikeuksien diskursseja. Samalla 70-luvun alun öljykriisin jälkeen niin sanottu uusliberalistinen hallintoajattelu alkoi levitä Ranskaan nostattaen uudestaan hetkeksi vaiennutta poliittis-kriittistä liikehdintää. Foucault otti nyt tiedontahtonsa uudeksi kohteeksi liberalistisen hallinnan ajan-kohtaisen ongelman ja halusi tutkia myös liberalismia enemmän positiivisena vallan käytäntönä ja tekniikkana kuin ideologiana tai juridis-poliittisena oikeuksien representaationa. Liberaalia vallan käytäntöä määrittivät enemmän turvallisuuden kuin kurin tekniikat, ja edellisistä liikkeelle lähtevät Foucault’n 70-luvun lopun luennot eivät tarjonneet enää retrospektiivistä analyysia totalitarististen valtioiden ylivallasta vaan jäljittivät totalitarismin kriittikkona esiintyneen modernin liberalismiin omaa niukan (*frugal*) tai ”vähemmän hallinnan järkeä”¹³⁸ yhteydessä liberalismille ominaisten vapaus-turva-dispositiivien paradokseihin. Totalitarististen järjestelmien keitos syntyi taistelun ja kurivallan yhteyksistä. Liberaalit järjestelmät taas törmäsivät vapauden ja kontrollin kehään. Foucault’n mukaan kaikkien vapautta tuottamaan tarkoitettujen niin sanottujen vapaussyntyisten (*libérogènes*) *dispositiivien* moniselitteisyys piileekin niiden samanaikaisessa vaateessa turvata tuota vapautta ja samalla niiden jatkuvassa riskissä tuottaa tuolle samalle vapaudelle vastakkaista kasvavaa kontrollia.¹³⁹ Liberalistisessa hallinnassa kyse on vapauden

ohjaamisesta, ja sen turvallisuuden tekniikoiden ytimessä puolestaan on väestössä ilmenevien halujen ja intressien ohjaus ja sääätely. Samalla kyse on myös uudenaikaisesta suhteesta todellisuuteen. Foucault’n mukaan lakidispositiivi nimittäin ottaa lähtökohdakseen imaginaarisen, se kuvittelee todellisuudessa kieltämänsä negatiivisen (mitä ei saa tehdä). Kuri taas toimii positiivisesti pyrkien täydellistämään todellisuuden kertomalla sen mitä täytyy tehdä. Turvallisuuden dispositiivi pyrkii vuorostaan ohjaamaan todellisuuden elementtejä niiden taipumusten ja intressien keskinäissuhteissa.

Lähtiessään nyt jäljittämään tätä ”liikkuvan moneuden” ohjauksen muotoa erityisenä ”ihmisten hallinnon” taitona Foucault päätyi lopulta kartoittamaan kokonaisen länsimaisen hallinnallisuuden historian ”hallinnan taidon” ajattelun genealogiana. Sotaisan vallan sijaan hän asetti sen erityiseksi ja ainutkertaiseksi länsimaiseksi muodostumispisteeksi kristillisessä sielun ohjauksessa täydellistyvän paimenvallan. ”Hallinnan taidon” valtasuhteiden analyysissa korostui taistelun sijaan ajatus ihmisten elämäkäytäntöjen ohjaamisongelmien reflektiosta ja vastaavasti tuossa ohjaamisessa tapahtuvista vastarinnosta ja kriiseistä, jotka Foucault halusi nähdä itsessään valtasuhteiden liikkeelle konstitutiivisina. Historiallisuus sai analyysissa edelleen vastarintojen muodon, mutta vaikka tuo vastarinta saattoi ilmaantua myös taisteluna, näki Foucault nyt jopa termin ”ohjauksen kapinat” liian vahvana ja puhui mieluummin vastakäytöksistä. Foucault’n mukaan kristillinen sielunpaimennus itsessään syntyi vastakäytöksensä erilaisille uskonnollisen päihtymyksen ja epäjärjestyksen muodoille ja muodosti lopulta länsimaiselle sivilisaatiolle ainutkertaisen vallan, tiedon ja totuudentahdon mahtavan institutionalisointuneen verkoston. Sitä kuitenkin halkoivat jatkuvasti erilaiset kristillisyydelle sisäiset vastakäytöksen muodot, jotka löysivät tukensa milloin kristillisestä asketismista, mystiikasta, yhteisöistä, kirjoituksista tai eskatologisista odotuksista. Paimenvallan

suuri kriisi taas ajoittui uudelle ajalle, jolloin syntyneiden modernien valtioiden hallintovallan laajentuminen korvasi suuressa määrin vanhaa kristillistä sielunpaimennusta. Mutta myös tuo valtiollinen, valtiojärjen opissa itseisarvona otettu hallinta koki oman kriisinsä modernin kynnyksellä ja tuli jo 1700-luvun lopulta lähtien uusien vallan käytäntöjen haastamaksi. Foucault kritisoikin valtiofobiaksi tai inflatooriseksi valtiokritiikiksi kutsumaansa valtion yliarvostusta vallan analyysissa. ”Nykytilanteessamme tärkeää ei ole yhteiskunnan valtiollistuminen, vaan se mitä kutsuisin valtion hallinnallistumiseksi.”¹⁴⁰ Niinpä hän esitti itsekkin ”kammottavaksi sanaksi”¹⁴¹ tuomitsemansa hallinnallisuuden (*gouvernementalité*) käsitteen tarkoitukseksi juuri päästä eroon valtiolähtöisestä valta-analyysistä ja nähdä valtio enemmän hallinnallisuuden historiallisen valtaverkoston ilmentymänä kuin hallinnan transsendentaalisena subjektina. Jo aikaisemmin Foucault oli halunnut johtaa valtion makrokäsitteen vallan taistelevien strategioiden mikrokäsitteestä, nyt vuorostaan hallinnallisuuden käsite hallinnan kohteeksi tulevien suhteiden verkostona korvaa myös Foucault’n omassa ajattelussa taistelun käsitteen valtasuhteiden ymmärryksen ja analyysin kehikkona.¹⁴²

Taistelevan ja hallinnoivan valta-analyysin risteykseen sijoittuvassa *Tiedontahdossa* Foucault katsoi vielä, että valtasuhteiden kentän muodostava ”voimasuhteiden moninaisuus” voidaan koodata joko ”sodan” tai ”politiikan” muotoon, mutta siinä missä hän oli 70-luvun alussa nähnyt politiikan perustaltaan taisteluna, hallinnallisuusluentojen lopussa se käsitteellistetään erilaisten hallinnan taitojen välillä kiistelevänä reflektiona: ”Mitä loppujen lopuksi politiikka (*la politique*) on, ellei erilaisten hallinnan taitojen (*arts de gouverner*) yhteispeliä erilaisine viitepisteineen ja kiistoineen, joita erilaiset hallinnan taidot herättävät.”¹⁴³

Luentojen historiallis-aktuaalisena lähtökohtana eivät olleet enää 70-luvun alun yhteiskunnalliset taistelut vaan vanhojen hallintaprojektien kriisi, uusliberalismin

haaste ja uusien yhteiskunnallisten liikkeiden elämäntapakokeilut. Vastaavasti Foucault ei syyttänyt enää vanhaa vasemmistoa strategisen analyysin puutteesta vaan kykenemättömyydestä vastata hallinnan taidon haasteisiin ja kuvitella uusia elämäntapoja. Hän kutsui 70-luvun lopun tilannetta kriisiksi yleisessä hallinnallisuuden dispositiivissa (*dispositif de gouvernementalité*), mutta näki samalla ”liberalismin kysymyksen kummitelleen kaikissa hallinnon teknologioissa 1700-luvun lopulta lähtien, vaikka nämä eivät suinkaan ole aina olleet liberaaleja.”¹⁴⁴ Liberalismissa ilmeni modernin hallinnan säätelyn pyrkimys etsiä totuuden sijaan tiettyä laskelmoivaa hallinnan rationaalisuutta, pyrkimys säädellä hallintaa hallittujen itsensä rationaalisen käytöksen laskelmoinnin kautta.¹⁴⁵ Kohteena ei ole niinkään kurinalaistettu ruumis kuin yksilöllisten ja yhteisten intressien laskelmointi näiden intressien pelikentillä. ”Liberalismi on hallitsemisen taidetta, joka manipuloi perustavasti intressejä.”¹⁴⁶ Taistelevan tai juridisen tahdon sijaan sen perustassa on ajatus ”samanaikaisesti välittömän ja absoluuttisen subjektiivisen tahdon muotona”¹⁴⁷ esiintyvistä intressi-subjektista. Se käsitteellistyy abstraktina talousihmisenä (*homo economicus*) ja sen konkreettinen hallinnallinen kenttä avautuu vuorostaan liberaalin hallinnallisuuden teknologian osana ilmenevässä ja noiden intressien pelikenttänä toimivassa kansalaisyhteiskunnan ”tapahtumatodellisuudessa”.¹⁴⁸ Vaikkei liberalismi pyrikään hallitsemaan totuuden nimissä, eikä se ole sama asia kuin taloustiede, se on vahvasti sidoksissa taloustieteessä ja markkinoilla ilmaistuihin totuuksiin. Markkinat saavat liberalismissa erityisen ”totuuden hallintojärjestelmän” aseman suhteessa hallinnan käytäntöihin ja ilmaantuvat tässä suhteessa hallinnan jatkuvana testinä ja totuusilmaisun (*veridiction*) paikkana. ”Markkinoiden on sanottava totuus suhteessa hallinnon käytäntöön.”¹⁴⁹ Liberalistinen hallinto ei ole myöskään sama asia kuin markkinatalous tai kapitalismi, mutta ”liberalismin perustava kysymys kos-

kee hallinnan hyötyä ja kaikkien hallinnan toimien arvoa yhteiskunnassa, jossa vaihto määrää asioiden todellisen arvon.”¹⁵⁰

Foucault piti vielä seuraavana vuonna seminaarin liberalismista, mutta palasi pian valmistelemaan taustalla ollutta seksuaalisuuden historian projektiaan ja luennoimaan ihmisten käytöksen ohjaamisesta myöhäisantiikin kristillisessä omatunnon tutkiskelussa ja ripissä. Hän halusi tutkia, miten siinä vaaditut tottelevaisuuden ja kuuliaisuuden toimet ilmenivät totuuden tekoina ja yhtyivät itseä koskevan tunnustuksellisen totuuden sanomisen vaateeseen.¹⁵¹

Kristillisellä lihan teemalla piti olla keskeinen paikka Foucault’n seksuaalisuuden historiassa, mutta Foucault’n lähestymistapa siihen muuttui seksuaalisuuden projektin muuttuessa ruumiiseen kohdistuvien valtastrategioiden kysymyksestä yhä enemmän eettisen itseohjauksen kysymykseksi. Foucault suunnitteli alun perin teosta ”Liha ja ruumis”, jonka keskiössä piti olla modernia seksuaalisuuden dispositiivin seksuaalisuutta ruumista edeltänyt pastoraalisen vallan kristillinen lihallistettu ruumis. Nyt hän alkoi kuitenkin valmistella ”Lihan tunnustukset” -työnimellä tutkimusta kristillisen ”puhuvan” lihan asemasta kristillisessä sukupuolietiikassa modernin oman sukupuolisen halun totuuden tunnistamisen edeltäjänä.¹⁵² Alkuperäisessä seksuaalisuuden historian valta-analyttisessä projektissa *dispositiivin* käsite sai kuitenkin keskeisemmän aseman kuin missään muualla Foucault’n tuotannossa. Samalla Foucault perusteli kaikkein vahvimmin oman tuottavan vallan näkemyksensä vastakohtana sekä länsimaista valta-analyysia hallinneelle kiellon ja tukahduttamisen kautta käsitellylle vallalle että niille libidinaalisille haluteorioille, joihin hänen valta-analyysinsa on usein liian helposti yhdistetty pelkästään tiettyjen rakenteellisten samankaltaisuuksien tähden.¹⁵³ Tuon projektin johdantona julkaistu *Tiedontahdon* metodiluku onkin kaikkein yleisin viitekohta käsiteltäessä Foucault’n verkostollista valta-analyysia. Siksi on vielä palattava hetkeksi tuohon

sukupuolisen vallan kysymykseen ja sen kehittymiseen ja muuntumiseen 70-luvun alun uudessa seksuaalisuuden politisoitumisen kentässä, jossa juuri uudet sukupuolioliittiset liikkeet alkoivat vaatia seksuaalisuuden käsittelemistä valtakysymyksenä. Tämä näkökulma ei muuttanut radikaalisti pelkästään Foucault’n vaan koko ranskalaisen yhteiskunnan suhtautumista sukupuoliisuuden kysymykseen.

HALUN VALLANKUMOUKSESTA SEKSUAALISUUDEN TAHTOTILAAN

60-luvun lopun seksuaalisuuden vallankumouksen tavoitteena oli ollut oikeus seksuaalisuuden ja sukupuolisen halun vapaaseen ilmaisuun. Itse toukokuun 1968 taustalla oli osaksi opiskelijoiden tyytymättömyys seksuaalisuuteen kohdistuvaan kurivaltaan, ja sen iskulauseena oli seksuaalisen vapauden ja vallankumouksen yhdistäminen.¹⁵⁴ Siinä missä marxilainen diskurssi oli määrittänyt vallankumouksellista politiikkaa, oli libidon voiman varsinaiseksi löytäjäksi nähty ”freudilaisuus” taas määrittänyt diskursssia seksuaalisuudesta. Freudin porvarillisen minän nähtiin kuitenkin torjuneen löytönsä radikaalisuus ja institutionalisoituneen marxismien taas hylänneen seksuaalisuuden ”porvarillisena kysymyksenä”. Sen sijaan William Reichin ja Herbert Marcusen freudomarxilaiset kirjoitukset tarjosivat näkemysten niin kapitalismin kuin reaaliosialisminkin historiallisesti alistamasta seksuaalisuudesta ja mahdollisuuden yhdistää seksuaalisen ja yhteiskunnallisen vallankumouksen hanke. Vuoden 1966 ”Seksuaalisuus ja repressio” -teemanumerosta lähtien vasemmistolainen *Partisan*-lehti oli yhdes- sä vallankumousseksologi Boris Fraenkelin kanssa tehnyt tunnetuksi kummankin kirjoituksia, joiden käännöspiikki Ranskassa osui 70-luvun alun vuosiin.¹⁵⁵ Varsinaisesti sukupuoliisuus yhdessä sukupuoliolon kysymyksen kanssa tulikin intensiivisen poliittisen debatin kohteeksi vasta 70-luvun alussa. Siinä missä 60-luvulla kaivattiin yhteiskunnallista vallankumousta, joka toisi

muassaan myös yleisen seksuaalisen vapautumisen, alettiin 70-luvun alussa korostaa sukupuolisuuden erilaisuuksien kirjoja ja lopulta nähdä sukupuolisuuden kirjon itsensä ilmentäminen vallankumouksellisena. Erityisesti Yhdysvaltojen uusista homoseksuaalisista vapautusjärjestöistä mallinsa hakeneet sukupuoliliikkeet Homoseksuaalisen toiminnan vallankumouksellinen rintama (FHAR)¹⁵⁶ ja Naisten vapautusliike (MLF)¹⁵⁷ alkoivat vaatia ”ruumiiden vapaata jäsenyyttä (*disposition*)”¹⁵⁸.

Tuo sukupuolisuuden ja ruumiin aktuaalinen politisoituminen muodosti myös Foucault’lle uuden lähtökohdan tätä pitkään kiinnostaneeseen kysymykseen seksuaalisuuden kokemuksen muodostumisesta, jota hän oli lähinnä miettinyt psykiatrian historian kautta. Aluksi myös Foucault oli ajatellut analysoida sitä ulossulkemisen ja repression kautta ja kaavailut myös diskursiivista tutkimusta seksuaalisuutta koskevista kielen kielloista.¹⁵⁹ 70-luvulla hän alkoi problematisoida seksuaalisuutta kuitenkin juuri ruumiiseen kohdistuvana tieto-valta-muotona, mikä johti hänet lopulta kyseenalaistamaan koko aikakauden sukupuolipoliittista diskurssia ohjanneen sukupuolihalun torjunnan (*refoulement*) ja seksuaalisuuden yhteiskunnallisen sorron (*repression*) yhdistävän diskurssin.¹⁶⁰ Ruumiin kuridispositiivit esiin nostaneiden ja yleensäkin psykiatrisen vallan kehitystä käsitteiden luentojen lopussa Foucault oli jo katsonut Charcotin ja Freudin ”löydön” sijaan hysteerikkojen itse asettaneen seksuaalisen ruumiin antipsykiatrisena taistelevana voitonhuutona toisaalta laitospsykiatrista kurinalaistettua ruumista ja toisaalta neurologista ja anatomis-patologista ruumista vastaan. ”Hysteerikot, suuremmaksi nautinnokseen, mutta epäilemättä meidän suuremmaksi onnettomuudeksemme saivat aikaan seksuaalisuuden lääketieteen.”¹⁶¹ Sittemmin Foucault näki naisen hysterisoinnissa, lapsen seksuaalisoinnissa, perverssien erittelyssä ja väestösuunnittelussa neljä suurta tieto-valta-strategiaa, joiden kautta kristillisestä lihan ruumiista siirryttiin mo-

derniin seksuaalisoituun ruumiiseen ja tieto-valta-dispositiivina käsitetty seksuaalisuus levisi 1800-luvulla.¹⁶² Foucault sivusi kaikkia näitä teemoja luennoillaan, ja juuri seksuaalisuuden asema väestösuunnittelussa ja 1800-luvun sukupuoli- ja rotuhygieniasa johti hänet laajoille sivupoluille rotujen taistelusta aina liberaalin hallinnallisuuden ongelmiin. Teemojen piti muodostaa massiiviseksi kuusiosaiseksi teokseksi suunniteltu seksuaalisuuden historia, jonka tutkimuskohde oli juuri näiden strategioiden kautta muodostunut seksuaalisuuden dispositiivi (*dispositif de sexualité*).¹⁶³

Dispositiivi-käsite oli projektin keskiössä. Siinä seksuaalisuus itsessään ymmärrettiin nominalistisesti vain ”nimenä, joka voidaan antaa tietylle historialliselle dispositiiville. Se ei ole alasetettua todellisuutta, jota yritetään vaikeasti saada haltuun, vaan pinnan suuri verkosto (*grand réseau*), jossa ruumiin kiihotus, nautintojen voimistus, keskusteluun houkuttelu, tietämysten muodostaminen sekä kontrollin ja vastarinnan lujittaminen ketjuuntuvat keskenään tiettyjen suurten tiedon ja vallan strategioiden mukaisesti.”¹⁶⁴ Modernia seksuaalisuutta tuli siis analysoida yksilön ruumiiseen ja ihmislajiin väestönä kohdistuvana ja näistä diskursseja ja totuuksia tuottavana poliittisena dispositiivina (*dispositif politique*). Sinänsä sukupuolisuhteet ovat johtaneet ”kaikissa yhteiskunnissa liittolaisdispositiiviin (*dispositif d’alliance*)”,¹⁶⁵ joka on muodostanut avioliitto- ja sukulaisjärjestelmän, nimien ja hyödykkeiden siirtämisen, määrittämisen ja järjestämisen verkoston. Länsimainen erikoisuus on kuitenkin ollut kehittää tuon liittolaisdispositiivin perustalta ja rinnalla sen vähitellen oman verkostonsa solmuihin liittävä seksuaalisuuden dispositiivi. Liittolaisdispositiivien keskittyessä lähinnä uusintamiseen, seksuaalisuuden dispositiivi pyrkii ”lisäämiseen, innovoitiin, linkittämiseen, keksimiseen, yhä tarkempaan ruumiiseen tunkeutumiseen ja yhä globaalimpaan väestöjen kontrollointiin”.¹⁶⁶ Juuri seksuaalisuutta vallan ja tiedon kentässä ruokkiva ja kasvattava dispositiivi oli

omissa ruumiin ja väestön hallintaan suunnautuvissa konkreettisissa strategioissaan luonut modernin sukupuolisuuden (*sexe*) abstraktin käsitteen yhdistämään erilaisia anatomisia elementtejä, biologisia funktioita, käyttäytymisen tapoja, tuntemuksia ja nautintoja koko tämän seksuaalisuuden verkoston salattuna ja tavoiteltavana ykseytenä. Kun Foucault siis puhuu sukupuolisuudesta (*sexe*),¹⁶⁷ hän tarkoittaa juuri tätä modernia sukupuolisuuden käsitettä, jota Foucault'n mukaan ei suinkaan ole palautettu biologiseen lisääntymisfunktion tai rajoitettu aviollisiin heteroseksuaalisiin akteihin, vaan jonka totuutta on etsitty ja kutsuttu esiin kaikkialta ja joka on toiminut näin eräänlaisena kaikkia konkreettisia seksuaalisuuden kokemuksia ja käytäntöjä konstituovana ja aina pakenevana halun transsendentaalisena subjektina. Ennen kaikkea se on saanut seksualisoidut subjektit haluamaan tuota sukupuolisuutta (*sexe*) itseään, ”halun saada sitä, käydä siihen käsiksi, paljastaa se, vapauttaa se, jäsentää se diskurssissa ja muotoilla totuus siitä”.¹⁶⁸

Pintapuolisesti seksuaalisuus saattoikin 60-luvulla näyttää vielä vaietulta aiheelta, vaikka Foucault pyrki osoittamaan miten myös tuon vaikenemisen taustalla oli jo pitkään ollut päinvastoin valtava tiedontahto kaikkialla ilmenevään sukupuolisuuteen. 70-luvun alussa siitä puhuttiin avoimesti lakkaamatta. ”Puhuva sukupuoli” (*sexe qui parle*) oli itse asiassa vähän ennen *Tiedontahtoa* ilmestynyt ensimmäinen kansainväliseksi kaupalliseksi menestykseksi noussut ranskalainen *hardcore*-pornoelokuva, joka pohjautui löyhästi Denis Diderot'n huomattavasti filosofisempaan *Tahdittomat Tussut*-kertomukseen.¹⁶⁹ Foucault'n mukaan juuri tuo puhuva sukupuoli oli ollut myös kristillisen lihan ja aikamme seksuaalisuuden dispositiivin keskiössä ja muodosti yhden yhteiskuntamme monista tunnuksista. Foucault'n *Seksuaalisuuden historia* ottikin Diderot'n kertomuksen enemmän kuin sukupuolisuudesta vaikenemisen lähtökohdakseen.¹⁷⁰ Mutta eikö kyse ole Aristoteleen luonnollisesta tiedonhalusta, joka oli

vihdoin vapautettu tutkimaan sen ensimmäistä kiinnostuksen kohdetta? Toteaahan Freud sukupuoliasioihin kiinnittyvän tietojen tutkimusvietin (*Wiß- oder Forschertrieb*) näkyvän jo lasten sukupuoliasioihin suunnauttamassa tiedonjanossa.¹⁷¹ Nietzscheläinen genealogi kysyy kuitenkin, minkälainen totuudentahto ja minkälaiset vallan intressit tässä tiedontahtodossa ilmenevät. Foucault ei väitä, etteivätkö sukupuoliasiat olisi kiinnostaneet aina ihmisiä ja etteikö myös itämainen *ars erotica* olisi etsinyt itse sukupuolitoimista nautintoja totuutta, mutta kristillinen länsi oli liittännyt tuon totuuden tunnustuskäytäntöön ja saanut eroottisen nautinnon tuosta totuuden tunnustamisesta itsestään. Lopulta ainoastaan länsi oli luonut kokonaisen seksuaalisuuden tieteen, jota on ohjannut sukupuolesta diskursseja ja totuuksia aktiivisesti esiin kutsunut ja tästä esiin kutumisesta itsestään nautintonsa saava ja siitä omaa perimmäistä totuuttaan etsivä tiedontahto. Sukupuolisuudelle on suunnattu kaksinainen (*double*), mahtava tiedon anomus (*pétition de savoir*): tietää sukupuolisen halun totuus ja tuon totuuden kautta sitä etsivän halusubjektin itsensä totuus. Sukupuolihalun tietämisen kieltämisen sijaan seksualisoidut subjektit on alistettu tuolle sukupuolisuuden kuninkuudelle, joka on merkinnyt ”ruumiimme, sielumme, yksilöllisyytemme, historiamme melkein kokonaisuudessaan himon ja halun logiikan leimalla”.¹⁷² Tiedon arkeologi tutkii tätä modernien sukupuolidiskurssien halun logiikkaa,¹⁷³ ei halun fysiikkaa tai sen mahdollista primaaritorjuntaa (*refoulement*). Genealogi taas ei etsi sukupuolidiskurssien alta niiden mahdollisesti esittämiä tai repressoimaa halua vaan tuohon haluun suunnautuvia diskursseja ”kannattelevaa tahtoa ja niitä tukevaa tahtotilaa”.¹⁷⁴ Genealogin ”totuuden poliittisessa historiassa” ei ole kyse sukupuolisten toimintojen historiallisesta ”kronikasta” vaan tuon totuuden vaateen ja sukupuolisuuden yhteen kietoumisen historiasta, jonka kautta länsimaissa ”seksuaalisuudesta tuli totuuden pelipanos”.¹⁷⁵ Foucault ei väittänyt,

etteikö sukupuoliä toimia olisi tässä val-
lan, nautinnon ja totuuden suuressa pelissä
alistettu ja hallinnoitu. Hän ei asetu seksua-
alisuuden vastavallankumoukselliseksi
vaan katsoo sekä sukupuoliähalun vasta-
vallankumouksellisten että vallankumouk-
sellisten jakavan saman seksuaalisuuden
dispositiivin tiedontahdon, joka on houku-
tellut meidät etsimään totuuttamme juuri
sukupuoliähalusta ja näin mahdollistanut
seksuaalisuuden hallinnan laajenemisen ja
kiinnittymisen yhteiskunnallisiin rakentei-
siin ja yksilöiden seksualisoituihin ruumi-
isiin. Siksi sukupuoliäpolitiikassa on otettava
lähtökohdaksi konkreettiset ruumiiden ja
nautintojen käytännöt eikä abstrakti suku-
puoliähalu, jonka salattua monimuotoisuut-
ta modernit seksuaalisuuden kyllästimisen
dispositiivit ovat nimenomaan tavoitelleet
luomalla kokonaisen ”seksuaalisuuden he-
terogeenisuuden” ja erilaisten perversioi-
den ”sukupuoliäisen mosaiikin”.¹⁷⁶

PERVERSIÖIDEN MONEUDEN TAISTELUSTA ITSEN ILTAHARTAUTEEN

Foucault siis väitti seksuaalisuuden dispo-
sitiivin tehneen mahdolliseksi tuon ”mo-
nimuotoisen alttiuden perverssityteen (*an-
lage/prédisposition*)”,¹⁷⁷ jonka Freud oli
seksuaaliteoriassaan nähnyt ”yleisinhimilli-
seksi ja universaaliksi” lapsuuden piirteek-
si. Vielä vuonna 1973 sukupuoliäpolitiikan
ollessa kiihkeimmillään Foucault oli yhdes-
sä Sartren ja lukuisten intellektuellien kans-
sa tunnustanut tuon ”yleisinhimillisyyden”
esiintuonnin antamalla nimensä CERFI:n
Tutkimuksia-sarjassa julkaistulle kuvauk-
selle: ”*Kolme miljardia perverssiä. Homo-
seksuaalisuuksien suuri ensyklopedia*”.¹⁷⁸
Valtiokoneisto ei vuorostaan tervehtinyt
ilolla tuota monimuotoisuuden ilmaisua
vaan kriminalisoi julkaisun ja tuomitsi sar-
jan toimittajan Guattarin sakkoihin julkisen
säädyllisyyden häpäisemisestä.¹⁷⁹ CERFI oli
tosin vain lainannut puitteet hankkeelle,
jotka toteuttajina olivat FHAR ja Ranskan
tunnetuimmaksi homoaktivistiksi julkisella
tunnustuksella noussut Guy Hocqueng-

hem.¹⁸⁰ Tämä oli myös kirjoittanut *Queer-*
teorian pioneeriteoksen ”Homoseksuaa-
linen halu”,¹⁸¹ joka löyhästi Foucault’n
”Hulluuden historiaan” viitaten käsitteli
homoseksuaalisuutta foucault’laisten val-
lan, identifikaation, tunnustuksen vaate-
na ja normalisoinnin kysymysten kautta.¹⁸²
Hocquenghemille homoseksuaalisuus oli
moderni pseudo-tieteellinen patologis-
kriminalisoiva käsite, joka vaatii rikollisek-
si julistetun halun tunnustamista ja jonka
kautta keskiajan barbaarinen suvaitsemat-
tomuus sukupuoliästä poikkeavuutta koh-
taan oli muutettu vielä ahdistavammaksi
sivistyneen luokittelun sorroksi. Kumoten
myyttiksi näkemänsä seksuaalisen suvaitse-
vaisuuden kasvun ajatuksen Hocquenghem
katsoi sukupuoliävähemmistöjen ”paenneen
helvetin tuulesta psykologiseen helvettiin”.¹⁸³
Jos kuitenkin homoseksuaalinen identi-
teetti oli modernin normalisoinnin tuote,¹⁸⁴
sitä koskeva paranoidinen väino johtui
perverssiksi luokitellun homoseksuaalisen
halun viittauksesta halun alkuperäiseen
perverssiin monimuotoisuuteen.¹⁸⁵ ”Halun
autonomisena ja monimuotoisena voima-
na täytyy kadota.”¹⁸⁶ Foucault’n genealo-
gian sijaan teos ammensikin teoreettisen
kehikkonsa suoraan *Anti-Oidipuksesta*,
joka oli pyrkinyt korvaamaan oidipaalisessa
representaatiossa kiinni olevan psykoana-
lyysin koko yhteiskuntaan varautuneiden
haluvirtojen poliittisella skitsoanalyysillä ja
erottanut halun virtoja tukahduttavan para-
noidisen viettivarauksen halun moneuksien
virtojen skitsofreenisistä viettivarauksista.¹⁸⁷
Samalla A-O radikalisoiti täysin koko freu-
dilaismarxilaisen diskurssin nietzscheläi-
sen affirmatiivisen kritiikin kautta ja yhdisti
sukupuoliähalun ja yhteiskunnallisten tuo-
tantovoimien analyysiin suoraan koko yh-
teiskunnalliseen verkostoon varautuneen
halutuotannon analyysin. Tuossa halutu-
otannossa vastavallankumoukselliset molaa-
riset ja vallankumoukselliset molekulaariset
halujen virtaukset leikkautuvat toisiinsa jat-
kuvasti. Kapitalismi ei ole suinkaan tukah-
duttanut näitä haluvirtoja vaan päinvastoin,
kuten Marxille kapitalismin edistykseksi

on tuotantovoimien vapauttamisessa, kapitalismi on Deleuzelle ja Guattarille ”ainoa yhteiskunnallinen kone, joka on rakentunut dekodatuille virroille korvaamalla sisäiset koodit abstraktien määrien aksiomatiikalla, rahalla”.¹⁸⁸

Aikakauden freudilaismarxilaisessa diskurssikentässä Foucault’n ”nietzscheläinen” mikrovalta-analyysin Anti-Oidipus-Ruhtinas¹⁸⁹ -projekti oli näyttäytynyt valtiomarksismin kritiikkinä, joka on metodologisesti rinnakkaista Deleuzen ja Guattarin molekulaarisen halu-analyysin Anti-Oidipus-Isukki-projektin perhepsykoanalyysin kritiikille. Edellisen piti vapauttaa yhteiskunnallisesta kentästä nousevan vallan analyysi kiellon, suvereenin ja valtiokoneiston käsitteistä, jälkimmäisen taas yhteiskunnallisen kentän kanssa yhdistyvän halun analyysi puutteen, symbolisen isän ja perhekoneiston käsitteistä.¹⁹⁰ Mutta kun Foucault *Tiedontahdossa* esitti vallan analyysinsä metodologiset suuntaviivat suhteessa seksuaalisuuden kokemuksen genealoggiaan, korostui halutuotannon koneiden ja valtavarkosten *dispositiivien* näkökulmasta tehdyn sukupuolipolitiikan historian ja aktuaalisen strategisen tilanneanalyysin lähes täydellinen ero. A-O:sta ja sen haluvirroista energiaa saanut nuori Hocquenghem juhli sukupuolipoliittisten liikkeiden tuomaa ”maailman seksuaalisuudesta” kapitalismia rajoilleen työntävänä, subjekteista ja objekteista vapaana kommunikatiivisena transseksuaalisuuden virtana.¹⁹¹ Foucault taas näki juuri maailman seksuaalisuuden vallan tapana investoitua ihmisten ruumiisiin. ”Taistelun kumuun” loppuva *Tarkkailla ja rangaista* oli vielä kiitellyt A-O:n teoreettista vaikutusta. Yhtä hyvin skitsoanalyysin kuin psykoanalyysin arkeologiana toimiva *Tiedontahto* taas loppui ”dispositiivin ironiaan, joka oli saanut meidät uskomaan, että antautumisessamme sukupuolisuuden (*sexe*) ankaralle kuninkuudelle kyseessä oli oma vapautumisemme”.¹⁹² Kun Foucault kuitenkin lupautui kirjoittamaan A-O:n käännökseen esipuheen, hän antoi teokselle, joka ”pyrkii neutralisoimaan oman diskurssinsa

vallan vaikutukset”,¹⁹³ arvon eroottisen taidon (*ars erotica*) eettisenä teoksena, erityisenä anti-oidipaalisena elämäntavan asettajana. Hänen oma seksuaalisuuden kokemusta koskeva kysymyksenasettelunsa oli samalla kääntymässä koskemaan länsimaisen haluihmisen eettisen itsehallinnan historiaa. Tämän alkupisteessä ei ollut jumalallisia ja luonnollisia kieltoja tiedostamattomasti rikkonut Oidipus, vaan hillittömyyteen taipuvainen Alkibiades, jolle Sokrates yritti opettaa kohtuullisuuden hyvettä itsestään huolehtivan hallinnan kautta. Samalla Foucault’n oma tiedontahto palasi sofistien taistelevasta retoriikasta perisokraattiseen itsensä kanssa kamppailevaan asketismiin ja ”problematisoivaan” tiedontahtoon. Seksuaalisuuden *dispositiivin* tutkimuksen oli ollut tarkoitus selvittää seksuaalisen ruumiin politisoitumisen historiallisia ehtoja ja siihen liittyviä vallan strategioita. Uusi eettinen kysymyksenasettelu koski sen sijaan sitä, miten seksuaalisuudesta oli tullut keskeinen itseä koskevan eettisen huolen kohde, ja Foucault päätyi lopulta julkaisemaan seksuaalisuuden historiansa ”aivan toisessa muodossa”¹⁹⁴ kuin oli vielä *Tiedontahdossa* kaavailut. Sen keskiössä ei ollut enää 1500-luvun kristillistä lihan ruumista seurannut moderni seksuaalisuuden ruumis vaan kristillisiä lihan puhumaan saaneita tunnustuskäytäntöjä edeltävät antiikin Kreikan ”nautintojen käyttö” ja hellenisen ja roomalaisen ajan kasvanut huoli itsestä. Seksuaalisuuden *dispositiivin* analyysin oli korvannut kysymys sukupuolikäytöksen (*comportement sexuel*) asemasta moraalisen kokemuksen (*d’expérience morale*) pohdinnan alueena suhteessa eettiseen itsensä työstämiseen.¹⁹⁵ Itse *dispositiivin* käsite puuttuu teoksista, vaikka luennoillaan antiikin itsen käytäntöjen muodostamasta moraalikokemuksesta Foucault oli pyrkinyt määrittämään yleisen eron antiikin ja oman aikamme subjektivisuuden dispositiivin (*dispositif de subjectivité*) välillä. Edellistä määritti tämän mukaan ”tiedon hengellisyys” (*spiritualité du savoir*) ja ”subjektin harjoittama totuuden käytäntö”, jälkimmäistä taas määräsi

kysymys subjektin itsetietämyksestä (*connaissance*) ja lainkuuliaisuudesta.¹⁹⁶ Vaikka antiikki olikin huomattavasti kristillisyyttä suvaitsevampi erilaisille sukupuolisuhteil- le, Foucault ei nähnyt ratkaisevaa eroa näiden ajanjaksojen sukupuolimoraalissa. Hän jopa väitti kristillisyyden olevan ”moraali- ton uskonto”¹⁹⁷ siinä mielessä, että se lainasi koko moraalinsa antiikin ajattelijoilta. Keskeinen ero oli kuitenkin tuohon moraliin liittyvissä subjektiivisuuden *dispositiiveissa* eli tavassa, jolla vallan, tiedon ja nautin- non suhteet jäsensivät subjektin suhdetta itseään koskevaan totuuteen. Nämä eettisen itsesuhteen erilaiset käytännöt alkoivat kiinnostaa nyt Foucault’ta seksuaalisuuden historiaa enemmän, ja hän suunnit- teli antiikin eettisistä itsekäytännöistä suku- puolikysymyksistä erillistä teosta. Samalla Foucault ilmoitti nyt vallan analysoimisen hallinnallisuutena vaativan tätä itsesuhteen kysymyksen esittämistä. Se oli ”poliittisesti välttämätön” kysymys, joka muodosti tuon vallan ”vastarinnan ensimmäisen ja viimeisen lähtökohdan”.¹⁹⁸

Tämä seksuaalisuuden kokemuksen tut- kimuksen strateginen siirtyminen taistele- van vallan ruumiiden sukupuolipolitiikasta eettisen kokemuksen alueelle vastasi jälleen siirtymää seksuaalisuuden sukupuolipoliit- tisessa aikalaiskokemuksessa. Yhdistäen ensiksi miesten ja naisten ruumiiden vapau- tumisen yhteiseen seksuaalisen halun moni- muotoisuuden vapauttamiseen feministit, lesboliikkeet ja mieshomoliikkeet olivat ajautuneet nopeasti teoreettisiin taisteluihin siitä, minkälaisen halujen vapautuksesta oli kyse, missä määrin ja missä rajoissa? Mikä oli seksuaalisen ruumiin vapauden ja väki- vallan suhde ja minkälainen halun politiika voitiin nähdä vapauttavaksi ja minkälai- nen ei?¹⁹⁹ Etenkin naisliikkeitä kritisoitiin aluksi pyrkimyksestä halun politiikan uu- teen moralisointiin, mutta vähitellen koko sukupuolihalun moneuden taistelu yhteis- kunnallista normalisaatiota vastaan muuttui pyrkimykseksi löytää yhteisestä sukupuolimoralismista vapaa uusi seksuaalisuuden etiikka. Käänte taistelevasta eettisen poli-

tiikkaan seurasi myös ranskalaisen ajattelun yleistä kulkua, joka 60-luvun ”kielellisen” käänteeseen merkityksen politiikan jälkeen oli löytänyt 70-luvun ”ruumiillisen” käänteeseen kautta yhteiskunnallisen taistelun politiikan ja päättyi 80-luvun ”henkisen” käänteeseen kautta eettisen reflektion politiikkaan. Foucault’n oma erityisyys tässä laajem- massa kulttuurisessa käänteessä, joka etsi nyt eettistä kokemusta pikemmin henges- tä kuin halusta, oli lähestyä tuota hengen kokemusta itsen käytäntöjen eikä mystisen Toisen kokemuksen kautta. Foucault ei eet- tisen kokemuksen etsinnässään turvautunut oletettuun universaaliin moraalisubjektiin vaan asetti omaan tapaansa taas historial- liset tekniikat ja käytännöt konstitutiiviksi vasta näiden kautta muodostuvalle eettisel- le subjektille. Mutta jos Foucault oli etsinyt päivän taistojen valta-analyysilleen mallia ruhtinas-subjektista vapautetun Machia- vellin strategioista, niin tuon itsen etiikan malli, johon ”hengellistynyt” Foucault nyt liitti myös hämärän laskeutumisen jälkeen liikkeelle lähtevän Minervan pöllön, löytyi Senecan itselleen ja ystävilleen pitämistä oman itsensä toimien iltahartauksista.²⁰⁰

LOPUKSI: KILPAILUKYVYN
TAHTOTILA JA VALLAN STRATEGIAT
VERKOSTOTALOUDESSA

*Te ette ole nähneet vielä mitään, prosessin
suuntaa ei voi kääntää. (Anti-Oidipus)*

Toisin kuin yleisesti luullaan, Foucault’n oma filosofinen tiedontahto suuntautui juuri totuuden kysymyksen tutkimukseen, mutta pyrkimättä etsimään totuuksien yleis- iä ja universaaleja ehtoja hän oli kiinnos- tunut erityisesti ihmistä koskevien historial- listen totuuksien historiallisista ehdoista ja vaikutuksista. Seurattaessa *dispositiivi*-kä- sitteen toimintaa Foucault’n tiedontahdos- sa sen huomataan ilmaantuneen Foucault’n ajatteluun 70-luvulla, kun tämä pyrki tuo- maan valtasuhteiden dynamiikan muutok- set osaksi länsimaisen tiedon analyysia ja muodostamaan näkemystä strategisesta tiedontahdosta. Käsitteen oman strategisen aseman huomataan vastaavasti muuttuneen

Foucault'n tiedontahdossa, samalla kun tuon tiedontahdon varsinainen aktuaaliseen ongelmasta lähtevä strateginen kohde koki muutoksia. Sitä ohjaava perusnäkemys tieto-vallan verkostoista taas ammensi sekä aikakauden yleisestä pyrkimyksestä siirtyä rakenteen analyysistä verkostolliseen analyysiin että myös uusista yhteiskunnallisen ja poliittisen toiminnan verkostollisista organisaatioista.

Nykyään verkostollisista malleista on tullut keskeisiä kaikessa yhteiskuntatieteellisessä analyysissä ja 70-luvun vasemmostoradikaalien vaihtoehtoisista ja transversaaleista verkostollisista ryhmäprojektihankkeista yleisiä verkostotalouden työn organisointumisen muotoja. Myös valtaa tutkitaan yhä enemmän verkostollisesti valta-asemien ja toimijoiden suhdeverkkoja kartoittaen. Mutta samalla kun lähes kaikissa yhteiskunnallisissa valtatutkimuksissa viitataan ainakin ”teoriassa” Foucault'n valta-analyysiin, niin edelleen on harvinaista nähdä Foucault'n tapaan yhteiskunnalliset suhteet itsessään strategisina ja hallinnollisina valtaverkostoina. Tämä siitä huolimatta, että juuri strateginen valta-tieto-näkemys on saanut yhteiskunnassamme hegemonisen aseman ja pyrkinyt kattamaan sen kokonaisuudessaan. ”Pseudo-militaristinen” sanasto, jota Foucault halusi vuonna 1973 kokeilla tieto-valta-suhteiden analyysiin ja jonka hän sittemmin hylkäsi, on asettunut nykyään eksplisiittiseksi yleisen yhteiskunnallisen toiminnan ja tiedon ja totuuden tuotannon ohjaajaksi. Foucault juonsi strategisen valtanäkemyksen uuden ajan kilpailuvaltioiden sisäistämistä sodankäynnin strategista suhteista, mutta rupesi painottamaan hallinnallisuuden suhteita siirryttyään tutkimaan liberalistista vallankäyttöä. Tunnetusti klassinen liberalismi hyökkäsikin valtasuhteiden sotaisaa järjestystä vastaan markkinoimalla rauhanomaisten vaihtosuhteiden mallia ja asetti samalla intressit kesyttämään intohimoja.²⁰¹ Uusliberalistinen kilpailumarkkinoiden idea ja liiketaloudellinen strategia-ajattelu ovat kuitenkin tuoneet strategisen valtanäkemyksen ta-

kaisin kaikkeen hallintoon ja levittäneet sen lopulta koko yhteiskuntaan. Yliopistoista lastentarhoihin toimintasuunnitelmat ovat nykyään avoimesti strategioita, eikä tässä ole kyse pelkästään viattomasta metaforasta tai militaristiset merkityksensä kadottaneen termin käyttämisestä rauhanomaisessa merkityksessä, vaan tiedon ja toiminnan hyvin konkreettisesta liittämisestä juuri strategiseen vallankäytön muotoon ja sen vaatimiin organisaatio- ja johtajuusnäkemuksiin. 70-luvulla nietscheläinen tutkimushypoteesi valtaintressien ohjaamasta tiedosta, aristoteelisen neutraalin tiedontahdon sijaan, nähtiin vielä radikaalina. Nykyään kaikilta korkeakouluilta ja tutkimuslaitoksilta, siis korkeimman tieteellisen totuuden tuottamisen paikoilta, vaaditaan valta-tietostrategioita ohjaamaan niiden toimintaa tieto-valta-dispositiiveina ja määrittämään sen tiedontuotannon intressejä, jossa aikamme tieteelliset totuudet ilmaantuvat. Yliopistot eivät ole enää edes ”ideologiassaan” yleiseen ja yhtenäiseen universaalin älyn verkostoon osallistuvia tutkimus- ja opetuslaitoksia. Ne ovat toistensa kanssa kilpailevia, tutkimusstrategioita tekeviä sotakoneita tiedon ja totuuksien kilpailumarkkinoilla. 70-luvun alussa Foucault'n ajatus vallasta tiedon ja totuuksien tuottajana tuntui kriittiseltä, vallan käytännöt ”paljastavalta” tutkimuskysymykseltä, nykyään ainoastaan avoimesti vahvojen valtastrategioiden nähdään tuottavan ”tuottavaa” tietoa ja totuuksia.²⁰²

Foucault'n mukaan seksuaalisuuden dispositiivin lukuisissa strategioissa sukupuolihalu ei viitannut enää vain tiettyihin seksuaalisiin tekoihin vaan muuttui kaikkialla läsnä olevaksi mystiseksi ja aina pakenevaksi voimaksi. Jos lukee tämän päivän suomalaisia tieto-valta-strategioita, näyttää että kilpailukyvillä on tuo sama asema. Se ei viittaa enää vain vientiteollisuuden tiettyihin toimiin tai tekoihin, vaan siitä on tullut mystinen voima, energia, kyky, joka ilmenee kaikkialla ja kaikissa yhteiskunnan toimissa ja jota yritetään mitata erilaisilla hullunkurisilla mittareilla, aivan kuin William Reich

seksuaalienergiaa aikoinaan. Sen tähden vaaditaan kansallista tahtotilaa (strategista intentiota), johtajuutta ja itsensä toteuttamista. Se on jotakin jatkuvasti kaikissa toimissa läsnäolevaa ja kuitenkin samalla jatkuvasti vaarassa karata käsistämme. Sen torjuminen

olisi katastrofaalista koko yhteiskuntaruumiin ja kansantalouden terveydelle. Kuten valtiovarainministerin asettama julkistoimijoiden käytöksen uusi itsehallinnan käsikirja sen kiteyttää: ”Kilpailukykyemme meidän on uusittava, joka päivää.”²⁰⁵

viitteet

1. Dispositiivin eri käytöistä mm. *Hermès*-lehden käsitteelle omistama teemanumero (*Hermès* 1994).
2. Foucault oli alkanut puhua ”diskursiivisista tapahtumista” 60-luvun lopulla, ja 70-luvun alussa hän korosti diskurssien tapahtumallisuuden koostuvan juuri yhteiskunnallisten suhteiden historiallisista muutoksista. ”Kokonaisuudessaan diskursiivinen tapahtuma ei koskaan ole tekstuaalinen. Sitä ei löydetä teksteistä.” (Foucault [1970–1], 2011.)
3. Matti Peltonen on painottanut juuri tätä puolta dispositiivissa kriittisenä kommentina sille omituiselle diskurssianalyysissä usein esitetylle näkemykselle, että Foucault’lle diskurssien olemassaolo (ontologia) olisi kattanut kaiken olemassaolon yleisen ontologian (Peltonen 2004). Kai Alhanen on vuorostaan painottanut käytäntöjen roolia Foucault’n ajattelussa (Alhanen 2007).
4. Lääketieteellisellä dispositiivilla viitataan kaikkiin ihmisen hoitoon liittyviin tarpeisiin, ja sosiaalilääketieteessä on puhuttu pitkään sosiaaliturvan järjestelyistä (*dispositif de la Sécurité sociale*). Näin mm. Debré 1947. Termi on yleisesti käännetty eri yhteyksissä milloin järjestelyksi, verkoksi, suunnitelmaksi, välineiksi, keinoiksi, laitteistoiksi jne.
5. Suomalaisessa oikeusterminologiassa dispositiivinen tarkoittaa tahdonvaltaista ja viittaa sopimusvapauden puitteissa annettuun määräämisoikeuteen.
6. Tämä taas juontuu sijoittelua, järjestelemistä ja asettelua merkitsevästä verbistä *dispono*.
7. ”Ongelma on johdattaa uudelleen retoriikka, puhuja, diskurssien taistelun analyysikentälle, ei siksi, että tehtäisiin, kuten kielitieteilijät, järjestelmällistä analyysia retorisisista menetelmistä, vaan tutkiaksemme diskursseja, itse totuuden diskursseja, retorisisina menetelminä, kukistamisen tapoina, tapoina tuottaa tapahtumia, päätöksiä, taisteluja, voittoja. ’Retorisoidaksemme’ filosofian.” (Foucault [1973], 1994, n:o 139, s. 634.) Tammikuusasa 1971 Foucault luennoi Aristoteleen (ei suinkaan Platonin, joka määrittäi ja kohtasi sofistimin) suorittamasta sofistisen tiedon ulossulkemisesta länsimaisesta filosofiasta itse diskurssien aineellisuuden ja ulkoisten intressien ulossulkemisena länsimaisesta tiedontahdosta. ”Aristoteles sai aikaan sofistimin todellisen ulossulkemisen” (Foucault [1970–1], 2011, 50).
8. ”He [kreikkalaiset] myös jakavat koko kaunopuheisuuden viiteen ikään kuin jäsenen: puhujan on keksittävä, mitä aikoo sanoa, järjestettävä (*disponere*) tämä aineisto ja puettava se tyylikkääseen asuun, sekä siten painettava mieleen ja lopuksi esitettävä se” (Cicero de Orat., II, 79). ”Puhetaito [...] koostuu viidestä osasta – keksimisestä (*invention*), järjestämisestä (*disposition*), ilmaisusta (*elocutione*), muistista (*memoria*), lausunnasta (*pronuntiatione*) tai toimesta (*actione*) (kummatkin sanotaan samalla tavalla)” (Quintilianus, Inst., III, 3, 1). Nuoruudenteoksessaan Cicero ilmaisee disposition olevan yksinkertaisesti puheen ”keksittyjen asioiden järjestyksellistä jakamista (*dispositio est rerum inventarum in ordinem distributio*).” (Cicero, In., I, vii, s. 28.) Quintilianus taas toteaa disposition olevan yksinkertaisesti puheen asioiden järjestämisistä optimaalisiin asemiin (*rerum ordine quam optimo conlocatio*) (Quintilianus, Inst., III, 3, 8). Dispositiota käsittelevässä *Institutio Oratorian* seitsemännessä kirjassa Quintilianus toteaa disposition tärkeyden jo asioiden keksimisessä (*inventione*) ja vertaa sitä rakennusmateriaalien keräämistä ohjamaan järjestelyyn rakennusten arkkitehtuurissa (Quintilianus, Inst., VII, pr.1).
9. Ks. Aristoteleen *Retoriikan* kolmas kirja. Suomeksi käännetty jäsentely (*taxis*). ”Jäljellä on vielä puheen jäsentelystä puhuminen” (Aristoteles, Rhet., 1414a29).
10. Aristoteles Met., 1022b.
11. ”Toisessa mielessä valmiudella (*heksis*) tarkoitetaan dispositiota (*diathesis*), jonka pe-

- rusteella jossakin tilassa oleva on hyvässä tai huonossa tilassa itsessään tai suhteessa johonkin muuhun; esimerkiksi terveys on eräs valmius (*heksis*), koska se on tällainen dispositio” (Aristoteles Met., 1022b,10). Puhuessaan taas *Retoriikassa* kuulijoiden tunnetilaan vaikuttamisesta Aristoteles käyttää tästä tunteiden (*pathos*) lisäksi tiettyyn tilaan saattamiseen tarkoittavaa termiä, *diatithēmi*. (Aristoteles Rh., 1356a1-5.)
12. Ks. Foucault [1973-4], 2003.
  13. *Dispositio*-termin käytöstä 1700-luvun kirjallisuudessa erityisesti tietyn alttiuden kuvaamisena ks. Ikonen 2010, 20–1.
  14. Vitruvius, Vitr., s. 1.2.1. *Oikonomia*, josta taloustermin juontuu, viittaa tietenkin alunperin kreikkalaiseen kotitilan järjestykseen, sen kokonaistalouteen. Giorgio Agamben onkin liittänyt dispositiivin kristilliseen teologiseen oikonomiaan (Agamben 2006).
  15. ”Kun tietoa (*savoirs*) voidaan analysoida alueena, kenttänä, sijoittamisena, paikoiltaan saattamisena, siirtämisenä, voidaan saada tietoon prosessit, joilla tieto toimii valtana ja levittää sen vaikutuksia” (Foucault [1976], 1994, n:o 178).
  16. Foucault piti vuonna 1966 radioluennot ”utooppisesta ruumiista” ja ”heterotopioista” (Foucault [1966], 2009) ja luennoi arkkitehteille näiden pyynnöstä heterotoppisista tiloista vuonna 1967. Aihetta käsittelevä artikkeli julkaistiin Ranskassa vasta 80-luvulla. Ks. Foucault [1984] 1994, n:o 360. Heterotopian heterogeenisessä käsitteessä voidaankin nähdä yhteyksiä Foucault’n näkemyksiin dispositiivien perustavasta heterogeenisuudesta.
  17. Généalogie des Équipements collectifs. CERFI (Centre d’Études, de Recherches et de Formation Institutionnelles) oli Félix Guattarin vuonna 1967 perustama tämän omaan subjektiryhmien analyysiin ja transversaalisuuden ajatukseen perustuva eri alojen tutkijoita ja toimijoita yhdistävä löyhä tutkimusverkosto, jonka ”genealogia-ryhmän” tutkimusprojektit vetämään Foucault kutsuttiin. Taustalla oli kaupunkisuunnittelusta vastaavan julkisrakentamisen ministeriön (Ministère de l’Équipement) CERFille antama rahoitus urbaanien konfliktien työssijaksi muodostuneen kaupunkitilan tutkimukseen. CERFIstä mm. Dosse [2007], 2010, Foucault’n ja CERFI:n suhteista mm. Mozère 2004. Transversaalisuus oli Guattarin La Borden vaihtoehtoklinikalla kehittämä psykoanalyysin transferenssi-käsitettä tiedostamattomien ryhmähalujen analyysissä ja lopulta ryhmäsubjektin muodostamisessa korvaava termi: ”Transversaalisuus on ulottuvuus, joka pyrkii ylittämään sekä puhtaan vertikaalisuuden umpikujan että pelkän horisontaalisuuden: se pyritään saavuttamaan kun eri tasojen välillä on maksimaalinen kommunikointavuus ja ennen kaikkea erilaisia merkityksiä” (Guattari, *Transversality* [1964], 1984, 18).
  18. Castells 1972.
  19. Sanatarkasti kliininen katse (*regard clinique*). Suomessa lääkärit kuitenkin puhuvat tuosta katseesta kliinisenä silmänä ja jakavat tuon diagnostisen silmän onnistuneesta käytöstä vuosittaisia palkintoja.
  20. Jacques-René Tenon oli ranskalainen lääkäri, joka julkaisi vuonna 1788 laajan muistion ranskalaisista sairaaloista, *Mémoire sur les hôpitaux de Paris*. Foucault’n vetämästä sairaalatutkimusprojektista ks. Foucault, Kriegel, Thalamy, Beguin, Fortier [1976], 1979.
  21. Foucault [1997], 1994, n:o 195. Käydessään läpi 1800-luvun vankilasuunnitelmia, Foucault törmäsi ideaan yhä uudestaan.
  22. ”Ei Deleuze, ei Lyotard, ei Guattari enkä minä ikinä tee rakenteen analyysia, me emme ehdottomasti ole strukturalisteja” (Foucault [1973], 1994, n:o 139, 554).
  23. ”Dispositiivi-termin ilmaantuminen Foucault’n käsitteelliseen sanastoon liittyy todennäköisesti siihen, miten Deleuze ja Guattari hyödynsivät sitä *Anti-Oidipuksessa*” (Revel 2002, 24).
  24. ”Juuri toimiakseen sosiaalinen kone ei saa toimia hyvin [...] Sukulaisuussääntöjä ei sovelleta eikä niitä voi soveltaa todellisuudessa avioliitoissa: ei sääntöjen ideaalisuuden vuoksi, vaan siksi, että ne päinvastoin määrittävät kriittiset pisteet, joissa dispositiivi (*dispositif*) alkaa toimia sillä ehdolla, että se tukkeutuu ja asettuu väistämättä negatiiviseen suhteeseen ryhmän kanssa.” (Deleuze & Guattari [1972], 2007, 168.)
  25. *Anti-Oidipus* lainasi *Diogène*-lehdessä vuonna 1966 julkaistua ”La Première mégamachine” -artikkelia: ”Jos konetta voidaan enemmän tai vähemmän Reuleaux’n klassisen määritelmän mukaisesti tarkastella koelmana kiinteitä elementtejä, joilla kaikilla on oma erityistehtävänsä ja joka toimii ihmisen kontrolloimana välittämättä liikettä ja tehdäkseen työtä, niin inhimillinen kone oli todellinen kone.” (Deleuze & Guattari [1972], 2007, 157).

26. Deleuze & Guattari [1972], 2007, 157.
27. Deleuze 1969, 66.
28. Esitelmässään ”Kone vai rakenne” vuonna 1969 Guattari toi juuri koneen paikalle, jonka Deleuze oli antanut tyhjälle ruudulle (*case vide*), ”jokerille”, joka saattoi ottaa minkä tahansa paikan rakenteessa ja näin muodosti paradoksaalisen strukturalistisen kohteen, tapahtumallisia rakenteita liikuttavana rakenteena. Vastaavasti siinä missä Lacan oli nimennyt objekti a:ksi halun syyn, Guattari puhui ”objekti-kone a:sta” ryhmähalujen syynä. (Guattari [1969], 1984.)
29. Myöhemmässä esipuheessaan alunperin vuonna 1973 julkaisemaansa esseekokoelmaan ”Viettidispositiivit” (*Des dispositifs pulsionnels*) Lyotard huomauttaa dispositiivin käsitteensä juontuvan juuri Freudin psykisen koneiston käsitteestä (Lyotard [1973], 1994, 10).
30. ”Täytyy myöntää näiden investointien positiivisuus (*positivité*) pikemmin kuin ristiriita, ulossulkeminen jne. Se, että ne tuottavat – dispositiivissa enemmän positiivisuus (*positif*) kuin dis.” (Lyotard [1973], 1994, 129.) Vastaavasti ahkerasti dispositiivi-termiä viljelleessä ”Libidinaalinen talous” (*Économie libidinale*) -teoksessaan Lyotard julisti: ”Me teemme politiikkaa, me haluamme, että puutteen voima luhistuu, että se rappioituu, me rakastamme ja halumme kaikkea, joka myöntää, ettei tämä nolla [merkityksen nollapiste] lakkaa uusintamasta itseään ja ettei sitä uusinneta minkään muun voiman kautta.” (Lyotard [1974], 2004.) 70-luvun lopulla Lyotard tosin tuomitsi uudestaan Kantin kriittisen ajattelun nimissä tämän arvostelmasta eroon pyrkivän postkriittisen libidon spekulatiivisena halun metafysiikkana (Grant [1974], 1984, 26).
31. ”Valtiovallan ja valtiokoneiston välisen erotelun ohella on välttämättä kiinnitettävä huomiota tiettyihin (sortavan) valtiokoneiston rinnalla esiintyviin laitoksiin, joita ei kuitenkaan voi samaistaa siihen. Ilmaiseimme niitä käsitteellä ideologiset valtiokoneistot” (Althusser [1970], 1984, 100). Althusserin mukaa sortavaa valtiokoneistoa vastaa ideologisten valtiokoneistojen moninaisuus, jossa niiden ykseys ei ole välittömästi nähtävissä. Valtio-koneiston kuuluessa julkiselle alueelle, sijoittuu suurin osa ideologisista valtiokoneistoista yksityisen alueelle.
32. ”Siinä määrin kuin täydellisen ideologinen käsitteellinen dispositiivi asettuu paikoilleen (subjekti, jolla on tietoisuus, jossa tämä muodostaa tai tunnistaa vapaasti ideat, joihin usko), subjektin aineellinen käytöstapa siis seuraa luonnostaan.”
33. Anglosaksisessa elokuvateoriassa *Apparatus*-teoriaksi ristityn lähestymistavan ”isänä” on yleensä pidetty Jean-Louis Baudrya. Tämä julkaisi vuonna 1970 *Cinématique*-lehdessä Lacanin peilivaihetta ja Althusserin ideologia-käsitystä soveltavan artikkelin ”Effets idéologiques produits par l'appareil de base”, jossa elokuvan ideologia ei ole niinkään sen esityksessä vaan kameran, leikkauksen, esityksen ja koko elokuvakoneiston luomassa transsendentaalissa subjektissa. ”Katsoja ei identifioitu niinkään representoidun, kuin itse spektaakkelin kanssa, sen mikä esittää spektaakkelin, tekee sen nähtäväksi.” (Baudry [1970], 1974–5, 45.) Myöhemmässä artikkelissa vuodelta 1975 hän erottaa tästä kantakoneistosta dispositiivin, joka koskee vain projektiota sisältäen itse subjektin, jolle tuo projektio osoitetaan (Baudry 1975, 58–9).
34. Foucault’n mukaan Althusserin kysymys ideologisista valtiokoneistoista pyrki liittämään uudet valtasuhteiden kysymykset vanhaan marxilaiseen kysymykseen valtiokoneistoista (Foucault [1975], 1994, n:o 160, 772). Samoin Foucault halusi jatkuvasti erottaa vallan käytäntöjen analyysin ideologian ajatuksesta, jota hän piti lähtökohtaisesti ongelmallisena. Althusserille ideologia samaistuuikin itse kielien käyttöön diskurssina, kreikan logokseen, joka kutsuu subjektit subjekteiksi ja jota voi paeta ainoastaan tuotantosuheteita analyysoiva tieteellis-kriittinen teoriadiskurssi.
35. Seksuaalisuuden historiassa Robert Hurley on tosin kääntänyt termin asemoinniksi (*deployment*) (Foucault [1976], 1978, 1990, 75).
36. Rabinow & Dreyfus, 1982, 120. Dreyfusin ja Rabinowin ”puolivirallinen” asema perustuu heidän henkilökohtaisiin suhteisiinsa Foucault’seen, jonka kanssa he kävivät laajoja keskusteluja tämän työstä. Näin heidän kysymyksensä ja tulkintansa ehtivät vuorostaan vaikuttaa Foucault’n omien näkemysten kehittelyyn.
37. Rabinow & Dreyfus 1982, 121.
38. Eevi Nivanka käyttää dispositiivista mm. käännöksiä käytännön toimet, järjestelmä, tapa (Foucault [1975], 2000).
39. Kaisa Sivenius puolustaa käännösratkaisuaan tuon termin merkityksen avautumisella siitä kokonaisuudesta, jossa sitä käytetään ja viit-

- taa Ilpo Helénin tarkemmin käsitettä määrittäviin jälkisanoihin. (Sivenius [1976–1984], 1998.)
40. Näissä luennoissa keinovalikoima toimikin suhteellisen hyvin eikä luo samanlaisia mekaanisia konnotaatiota kuin koneiston käsite, vaikka tuskin voi yhtyä aivan täysin kääntäjä Antti Paakkarin toteamukseen, että ”ilmaisu kuvaa kaikkein konkreettisimmin sitä, mistä käsitteessä on kysymys” (Paakkari, 2010, 10) .
  41. Teknisellä termillä (*terminus technicus*) tarkoitetaan sanaa, jolla on erityismerkitys tietyllä asiantuntemuksen alueella.
  42. Tästä juontuu se usein esiin nostettu paradoksi, että pyrkiessään etsimään positiivista ja konkreettista vallan käsitettä Foucault määrittää sen lähinnä negaationa suhteessa vallan kieltoon ja negaationa näkeviin abstrakteihin valtatteorioihin.
  43. Foucault [1976], 1998, 70.
  44. Deleuze [1984], 2003.
  45. Agamben 2006.
  46. Agamben käyttää tässä välittäjänä Foucault’n toisen väitöskirjan ohjaajan Jean Hyppoliten Hegelin historianfilosofiaa käsitelleitä luentoja, joilla tunnetusti oli vaikutusta Foucault’n ajatteluun koskien historian ja järjen suhdetta. Hyppoliten luennoissa positivitteetti on juuri uskonnon historiallinen elementti. ”Positiivinen uskonto on siten historiallinen uskonto” (Hyppolite [1948], 1996, 21). Hegelin positivitteetti asettui kuitenkin historian irrationaalisena ja konkreettisena elementtinä suhteessa järkeen, kun taas Foucault’n positivitteetti on tästä poiketen juuri historiallisen järjen muodostava tiedon empiriteetti.
  47. Heideggerille puite on erityinen modernia teknologista maailmaa määrittävä, olemisen totuuden haastavan paljastamisen johdatus, joka sivuuttaa ”totuuden loiston (*Scheinen*) ja vallitsevuuden (*Walten*)” ja jonka ”olemus on vaara paljastumisen kohtalona” (Heidegger, [1953], 2000, 29). Puitteen herruus uhkaa mahdollisuudella, että ihmiseltä olisi eväty pääsy alkuperäisempään paljastumiseen ja näin mahdollisuus kokea alkuperäisempi totuuden puhuttelu” (Heidegger [1953], 1994, 38). Tässä mielessä sen olemus on ”vaara paljastumisen (historiallisen totuuden) kohtalona”, vaikka tuossa vaarassa piileekin juuri samalla pelastus mahdollisuutena olemisen runolliseen kokemukseen.
  48. Siinä missä Heideggerille ”Nietzsche, vallantahdon ajatuksen ajattelija, on länsimaiden viimeinen metafysiikko” (Heidegger, [1939], 1961, 480), Foucault etsi 70-luvun alussa juuri Nietzscheä apua länsimaisen filosofian historiasta (johon hän vuorostaan katsoi Heideggerin edelleen kuuluvan) poikkeavalle tiedon ja vallan historiallisten suhteiden analyysille. (Foucault [1971b], 2011).
  49. ”Kutsun dispositiiviksi kirjaimellisesti mitä tahansa asiaa, jolla on jollakin tapaa kyky vangita, suunnata, määrätä, siepata, mallintaa, kontrolloida ja turvata elävien olentojen eleitä, käytöstä, mielipiteitä sekä diskurssia” (Agamben 2006, 21–2).
  50. ”Profanaatio on vastadispositiivi, joka palauttaa yhteiseen käyttöön sen minkä uhraus on erottanut ja jakanut” (Agamben 2006, 28).
  51. Foucault [1977], 1994, n:o 206, 298. ”Freudilaisen kentän aikakauslehti” (*Bulletin périodique du champ freudien*) oli Jacques Lacanin vävypojan Jacques-Alain Millerin vuonna 1975 perustama aikakauslehti, jonka toimitus haastatteli Foucault’ta yhteisvoimin vuonna 1977. Siinä missä Alain Grosrichard’n rooli oli esittää haastattelussa kiinnostunutta ja ymmärtävää ”hyvää poliisia” oli Jacques-Alain Millerin roolina olla ”kovisteleva” poliisi. Miller tenttaakin Foucault’ta siitä, miten tämä voi puhua ulkodiskursiivista tekijöistä ja eivätkö nämä ole aina lopulta diskursiivisia, johon Foucault lopulta vain toteaa: ”Jos niin haluat.”
  52. Foucault [1977], 1994, n:o 206, 300.
  53. Foucault [1977], 1994, n:o 206, 299.
  54. ”Toiseksi haluan paikantaa dispositiivilla juuri näiden heterogeenisten elementtien välillä olevan mahdollisen siteen luonteen. Siten tietty diskurssi voi ilmaantua vuoroin institution ohjelman, vuoroin taas päinvastoin elementtinä, joka sallii oikeuttaa ja naamioida siinä mykäksi jäävän käytännön. Tai sitten se voi toimia tuon käytännön eräänlaisena toisena uudelleentulkintana, joka sallii sen astua uuden rationaliteetin kentälle. Lyhyesti sanottuna näiden elementtien välillä, olivat ne sitten diskursiivisia tai eivät, on eräänlainen vuorovaikutus, mahdollisesti hyvin erilaisten asemien muutoksia ja toiminnan muunnoksia.” (Foucault [1977], 1994, n:o 206, 299.)
  55. ”Kolmanneksi ymmärrän dispositiivilla eräänlaista, sanotaanko muodostumaa (*formation*), jolla annetulla historian hetkellä on päätehtävänä vastata vaatimukseen/hätätilaan (*urgence*). Dispositiivilla on siten strategisesti hallitseva tehtävä. Esimerkiksi

olemukseltaan merkantilistisessa taloudessa tämä voi olla rasitteeksi nähdyin irrallisen väestömassan liittäminen yhteiskuntaan. On olemassa dispositiivin matriisina toimiva strateginen käskysana, josta kehittyi vähitellen hulluuden, mielisairauden, hermoheikkouden kontrolli-alistus-dispositiivi." (Foucault [1977], 1994, n:o 206, s. 299.) Englanniksi *urgence* on käännetty tarpeeksi, mikä on harhaanjohtavaa koska Foucault pyrkii juuri dispositiivin positiivisuuden kautta pääsemään eroon puutteen kautta määrittyvän tarpeen käsitteestä.

56. "Sanoin dispositiivin olevan luonnostaan olemuksellisesti strateginen, mikä edellyttää sen toimivan tietynä voimasuhteiden manipulaationa, rationaalisen ja yhtenäistettyä puuttumisena voimasuhteisiin, tarkoituksena kehittää niitä tietyn suuntaan, padota niitä tai tasapainottaa ja hyödyntää niitä (Foucault [1977], 1994, n:o 206, 300).
57. "Ensimmäinen vaihe on strategisen kohteen vallitsevuus. Tämän jälkeen dispositiivi muodostuu varsinaisesti sellaisenaan ja säilyy dispositiivina siinä määrin kuin se on suhteessa kaksoisprosessiin. Yhtäältä funktionaalisen ylimäärittynäisyyden prosessiin, koska jokainen seuraus, positiivinen tai negatiivinen, tahdottu tai tahtomaton, on joko resonanssissa tai ristiriidassa muiden kanssa ja vaatii siten siellä ja täällä ilmaantuvien heterogeenisten elementtien korjausta ja säätämistä. Toisaalta se kutsuu jatkuvan strategisen täydentämisen prosessiin." (Foucault [1977], 1994, n:o 206, s. 299.)
58. Ylimäärittynäisyys (*Überdeterminierung*) on termi, jota Freud käytti kuvatessaan kuinka tietyn havaitun vaikutuksen taustalla saattoi olla samaan aikaan useita syitä. Althusser taas käytti sitä vuonna 1962 esseessään ristiriidasta ja ylimäärittynäisyydestä kuvaamaan tapaa, jolla marxilainen dialektiikka ei ole vain hegeliläisen ristiriidan dialektiikan ympärikäntämistä (Althusser [1962], 1986).
59. Foucault [1973–4], 2003. Ei suinkaan *Tarkkailla ja rangaista* -teosta seuraavassa haastattelussa, kuten anglosaksiset Foucaultspesialistit Paul Rabinow ja Nikolas Rosen antavat ymmärtää (Rose 2003, ix).
60. "Säästäkäämme tarkempi tutkimus näistä antinomioista myöhempään tutkimukseen. Sitä ei voida tehdä kuin pikkutarkalla inventaariolla siitä, mikä oli 1800-luvulla hulluuden kokemus kokonaisuudessaan eli sen teollisesti eksplikoitujen muotojen kokonai-

suus ja sen hiljaisuuden hahmot." (Foucault (1961) 1972, 644.) Myöhemmin antamassaan julkaisemattomassa haastattelussa Foucault sanoi suunnitelleensa "Hulluuden historian" ensimmäiseksi osaksi tutkimuksesta, joka jatkuisi aina nykypäivään asti (Lagrange 2003, 355). Foucault ei koskaan kirjoittanut tätä "toista osaa", vaikka käsitteli 1972–3 ja 1973–4 luennoillaan sen mahdollisia aiheita ja lähestymistapaa (Foucault [1973–4], 2003; Foucault [1974–5], 1999).

61. Foucault [1961], 1972, 523.
62. Foucault [1961], 1972, 525.
63. Foucault [1973–4], 2003, 14.
64. Foucault [1973–4], 2003, 14.
65. 70-luvun puolivälissä valtakysymys oli kaikkein keskeisin Foucault'lle, joka reflektoi tuolloin aikaisempaa ajatteluaan vallan kysymyksen kautta: "Ajattellessani nyt asiaa uudestaan voin sanoa, että mistä muusta yritin puhua, esimerkiksi "Hulluuden historiassa" ja "Klinikan synnyssä", kuin vallasta? Kuitenkin olen täysin tietoinen, etten käytännöllisesti katsoen käyttänyt sanaa ja ettei minulla ollut käytettävissäni sille analyysin kenttää." (Foucault [1976], 1994/192, 146.)
66. "Kuten isäni suuntauduin lääketiedettä kohti. Ajattelin erikoistua psykiatriaan ja työskentelin myös kolme vuotta Pariisissa Sainte-Annens sairaalassa" (Foucault [1978], 1994, n:o 242, 671).
67. Olen käsitellyt tätä tarkemmin artikkelissa "Ihmistieteet vailla ihmistä." Ks. Koivusalo 2010.
68. Foucault [1969], 1994, n:o 71, 843.
69. Myöhemmin hän totesi: "Työstäni puuttui diskursiivisen hallinnon (*régime discursif*) ongelma, vallalle ominaiset vaikutukset lausumallisissa pelissä" (Foucault [1976], 1994, n:o 192, 144).
70. Foucault M. [1966], 2010, s. 166. *Tiedon arkeologiassa* Foucault pyrki korjaamaan tämän ja muiden vastaavien lauseiden aiheuttamia tulkintoja kirjoittaen: "Kirjassa *Sanat ja asiat* taas metodologisten tienviittojen puuttuminen saattoi panna uskomaan, että analyysit tehtiin kulttuurisen kokonaisuuden perusteella" (Foucault [1969], 2005, 29).
71. Foucault [1969], 2005, 248.
72. Foucault [1969], 2005, 250–253.
73. "Todellisuudessa dispositiivin käsite korvaa vähä vähältä episteemin käsitteen, jota Foucault on käyttänyt erityisesti *Sanoissa ja asioissa* ja aina 60-luvun loppuun saakka. [...] Episteemin käsitteestä luopuminen vastaa

- Foucault'n kiinnostuksen siirtymistä ankarasti diskursiivisista kohteista ei-diskursiivisiin todellisuuksiin, käytäntöihin, strategioihin ja instituutioihin." (Revel 2002, 26.)
74. Foucault [1969], 2005, 91.
  75. "Se [lausuma] ilmaantuu hyödykkeenä – äärellisenä, rajallisenä, haluttavana, hyödyllisenä – jolla on ilmaantumisen säännöt, mutta myös haltuunottamisensa ja toimeenpanonsa ehdot, hyödykkeenä, joka olemassaolonsa perustalta (eikä ainoastaan käytännöllisissä sovellutuksissaan) asettaa kysymyksen vallasta hyödykkeenä, joka on luonnostaan taistelun kohde, poliittisen taistelun kohde" (Foucault [1969], 2005, 160).
  76. Tarkemmin Koivusalo 2010.
  77. Foucault [1978], 1994, n:o 235, 600.
  78. Marx edustaa nyt rakenteen analyysin tuomaa historiankirjoituksen epistemologisen murroksen aamunsarastusta: "Tämä historian epistemologinen muutos ei ole vielä päässyt loppuun asti. Se ei kuitenkaan ole aivan tuore, sillä sen ensimmäinen vaihe voidaan epäilemättä jäljittää Marxiin." (Foucault [1968], 2005, 23.) Samalla Marx toimii Nietzschen rinnalla tietoisien subjektin varaan rakennetun jatkumollisen historian purkajana. "Vastustaakseen Marxin tekemää hajautusoperaatiota – vastustaakseen tuotantosuhteiden, taloudellisten määräytyneisyyksien ja luokkataistelun historiallista analyysia – [jatkuva historia] antoi 1800-luvun loppua kohden sijan kokonaishistorian tutkimukselle, jossa kaikki yhteiskunnalliset erot voitaisiin palauttaa yhteen muotoon..." (Foucault [1968], 2005, 24.)
  79. Erityisesti Marxin teksti *Louis Bonaparten brumairekuun kahdeksastoista ja Luokkataistelut Ranskassa vuosina 1848–1850*.
  80. Keskustelussa G. Pretin kanssa vuonna 1972 Foucault toteaa: "Nimeän politiikaksi kaikkea sitä mikä koskee luokkataistelua ja "yhteiskunnalliseksi" kaikkea sitä mikä on sen seuraantoa inhimillisissä ja institutionaalisissa suhteissa." Pretin ilmaistessa pitävänsä politiikkaa taisteluna vallasta, myös Foucault korjaa määrittystään sillä ehdolla, että kyse ei ole vain valtion hallinnasta vaan myös taloudesta. (Foucault [1972], 1994, n:o 379.) Keskustelussa Chomskyn kanssa Foucault provosoi tätä asettamalla luokkataistelun kaiken oikeuden edelle (Foucault [1971], 1994, n:o 132).
  81. Foucault [1976], 1994, n:o 297, 201.
  82. Foucault [1976], 1994, n:o 297, 186. Foucault viittaa erityisesti *Pääoman* toisen osan analyyseihin, mutta kyse ei ole Engelsing toimittamasta *Pääoman* toisesta osasta, vaan Foucault'n käyttämän kahtena osana julkaistun *Pääoman* ensimmäisen osan toisesta niiteestä.
  83. "Historia opettaa meitä lakkaamatta, ettei diskurssi ole yksinkertaisesti se, mikä kääntää taistelua ja herruuden järjestelmiä, vaan se mistä ja minkä kautta taistellaan, valta, joka pyritään kaappaamaan" (Foucault [1970], 1971, 12).
  84. Foucault [1970], 1971, 54.
  85. Foucault [1970], 1971, 67.
  86. *Sanoissa ja asioissa* Nietzschen radikaalisuus määrittyy filosofisen tehtävän lähestymisenä kielen radikaalista pohdinnasta käsin (Foucault [1966], 2010, 295).
  87. Foucault [1970], 1971, 19. "Tietenkin, jos asetumme väitteen (proposition) tasolle, diskurssin sisälle, joko totuuteen ja erheeseen ei ole mielivaltainen, muutettavissa oleva, institutionaalinen tai väkivaltainen. Mutta jos asetumme toiselle asteikolle, jos asetamme tiedon kysymykseksi sen, mikä on tuo jatkuva, diskurssijamme läpäisevä totuuden tahto, joka on kulkenut historiassamme niin usean vuosisadan läpi? Tai mikä on tuo hyvin yleinen muoto, jakamisen tyyppi, joka hallitsee tiedon tahtoaamme? Siten voimienties nähdä piirtyvän jotakin sellaista kuin (historiallinen, muutettavissa oleva, institutionaalisesti pakottava) ulossulkemisen järjestelmä." (Foucault [1970], 1971, 16.)
  88. Foucault [1971], 1994, n:o 101, 240.
  89. "Kaikki ihmiset haluavat (*oregō*) luonnostaan tietää (*oida*)" (Aristoteles Met., 980b 21).
  90. Foucault [1970-1], 2011.
  91. Foucault [1971], 1994, n:o 101, 241.
  92. Detienne 1967.
  93. Foucault [1972], 1994, n:o 115, 390.
  94. "Tutkinto (*L'examen*): keino asettaa tai palauttaa normi, sääntö, joko, kelpoisuus, ulossulkeminen, mutta myös kaikkien psykologioiden, sosiologioiden, psykiatrioiden, psykoanalyysien eli lyhyesti sen mitä kutsutaan ihmistieteiksi matriisi" (Foucault [1972], 1994, n:o 115, 390).
  95. Näiden tutkimusten maolaisista juurista ja osasta vuoden 1968 jälkeisessä liikehdinnässä ks. Bourq 2007, 45–96.
  96. Keskeinen vaikuttaja tässä oli Daniel Defert, Foucault'n elämänkumppani, joka oli liittynyt tuohon kiellettyyn ryhmään.
  97. Groupe d'information sur les prisons. Ryh-

- mästä ja sen toiminnasta ks. GIP 2003.
98. Mm. Groupe d'information de santé (GIS), Groupe d'information de sur les asiles (GIA), Groupe d'information des travailleurs sociaux (GITS), Le Groupe d'information et de soutien des immigrés (GISTI) jne. Myös vuonna 1973 Sartren johdolla perustettu *Libération*-päivälehti syntyi alun perin tästä vastatiedon tiedonpoliittisesta pyrkimyksestä etsiä vaihtoehtoisen tiedon tuotantoa valtamedian käsittelemättä jättämille aiheille. Myös Foucault oli hankkeessa aktiivisesti mukana, mutta pettyi myöhemmin sen edustamaan tiedotukseen.
99. Foucault [1973], 1994, n:o 139, 554.
100. Foucault [1973], 1994, n:o 139, 539.
101. Foucault [1973-4], 2003, 21.
102. Foucault käyttää sanaa *scène*, mutta huomauttaa, ettei tällä pidä ymmärtää teatraalista episodiat vaan rituaalia, strategiaa, taistelua (Foucault [1973-4], 2003, 34). Yrjö III (1738–1820) oli Iso-Britannian ja Irlannin kuningas vuodesta 1760 kuolemaansa saakka ja kärsi vakavista mielenhäiriöistä useaan otteeseen (1765, 1788–1789, 1810–1829). Pinelin kuvaus kuninkaan hoidosta perustuu vuorostaan kuningasta hoitamaan kutsutun lääkärin, Francis Willisin kuvaukseen. Yrjö III:n hulluudesta ks. Macalpine & Hunte 1969. Alan Bennett on kirjoittanut aiheesta näytelmän *The Madness of George III* ja Nicholas Hytner ohjannut sen pohjalta vuonna 1994 elokuvan *The Madness of George III*.
103. Yrjö III eristetään patjoilla ja matoilla pehmustettuun huoneeseen, ettei tämä voisi vahingoittaa itseään. Pinel käyttää kertomuksessaan sanaa patja (*matelas*), jolla Foucault sitten leikkii puhuen kuninkaan patjoittamisesta.
104. Foucault [1973-4], 2003, 23.
105. Foucault lainaa suoraan Pinelin teosta *Traité médico-philosophique sur l'aliénation mentale, ou la Manie* (Foucault [1973-4], 2003, 22).
106. Foucault [1973-4], 2003, 23.
107. Foucault [1973-4], 2003, 8.
108. Foucault [1973-4], 2003, 171.
109. Foucault [1973-4], 2003, 14.
110. Foucault [1973-4], 2003, 15.
111. ”On vallan olemuksellinen piirre, että sitä sovelletaan viime kädessä ruumiiseen. Kaikki valta on fyysikaalista, ja ruumiin ja poliittisen vallan välillä on suora yhteys.” (Foucault [1973-4], 2003, 15.)
112. Foucault [1973-4], 2003, 16.
113. Foucault [1973-4], 2003, 68.
114. Foucault [1973-4], 2003, 75
115. *Le dispositif panoptique* (Foucault 1975, 202).
116. Foucault 1975, 187.
117. Foucault [1975], 2000, 44.
118. Foucault [1975], 2000, 361.
119. Foucault [1975], 2000, 181.
120. Tämä siitä huolimatta, että ne sivusivat oikeusteorioita, nojautuivat instituutioihin ja löysivät oikeutuksensa moraalisisista valinnoista.
121. Foucault [1975], 2000, 41.
122. Foucault [1975], 2000, 424.
123. ”La Société punitive”, julkaisematon luento 28.3.1973. Lainattu Senellart [2004], 2010, 370.
124. Foucault [1976], 1994, n:o 192, 145.
125. Esitellessään dispositiivin käsitteen ensi kerran vuoden 1973 luennoillaan Foucault itsekritiikisesti totesi, että pyrkimyksessään päästä eroon psykologis-sosiologisesta sanastosta ja korvata analyysissään ”väkivalta vallan mikrofysiikalla, instituutio taktiikalla, perheen malli strategialla” hän on joutunut kohtaamaan ”pseudo-militaristisen” sanaston, joka ei kenties ole yhtään sen parempi (Foucault [1973-4], 2003, 18).
126. Foucault [1975-76], 1997, 40.
127. ”Sota ei ole vain poliittinen toimi (*politischer Akt*) vaan todellinen poliittinen väline (*politisches Instrument*), poliittisten suhteiden jatkamista (*Fortsetzung*), niiden toteuttamista toisin keinoin (*anderen Mitteln*)” (von Clausewitz, [1832], 1980, I, I, 24).
128. ”Jos Clausewitz saattoi eräänä päivänä, vuosisata Boulainvilliersin ja siten kaksi vuosisataa englantilaisten historioitsijoiden jälkeen sanoa sodan olevan politiikan jatkamista toisin keinoin, se johtui siitä, että 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa saatettiin analysoida, sanoa ja osoittaa politiikan olevan sodan jatkamista toisin keinoin” (Foucault [1975-76], 1997, 147).
129. Foucault M. [1975-76], 1997, 41.
130. Foucault [1975-76], 1997, 19.
131. Foucault [1978], 1994, n:o 232, 536.
132. Jo luentojensa alussa Foucault on ilmoittanut, että voi olla myös tarpeen luopua koko sodan ja taistelun mallista vallan analyysissä, ja näin tapahtuukin hänen osaltaan vuoden 1976 jälkeen.
133. Foucault [1975-76], 1997, 21.
134. Foucault [1977-1978], 2010, 20.
135. ”Esitän siis vain yhden imperatiivin, mutta se

- on kategorinen ja ehdoton: älä koskaan käy polemiikkia” (Foucault [1977-1978], 2010, 21).
136. Ks. Petty [1672], 1899.
137. Foucault [1977-1978], 2010, 25.
138. ”La raison du moindre gouvernement” (Foucault [1978-9], 2004, 30).
139. Foucault [1978-9], 2004, 70.
140. Foucault [1977-1978], 2010, 115.
141. Foucault [1977-1978], 2010, 121.
142. ”Termi itsessään ei tee muuta kuin osoita suhteita, joita on vielä kaikkineen analysoitava. Ehdotan sitä kutsuttavaksi hallinnallisuudeksi (*gouvernementalité*), eli tavaksi, jolla ihmisten toimintaa ohjataan (*conduit la conduite des hommes*). Kyse on ainoastaan ehdotuksesta valtasuhteiden analyysin ristikköksi (*grille d’analyse*).” (Foucault [1978-9], 2004, 193.)
143. Foucault [1978-9], 2004, 317.
144. Foucault [1978-9], 2004, 328.
145. ”Liberaalia rationaalisuutta näyttää minusta luonnehtivan se, kuinka säädellä hallintaa, hallinnan taitoa, kuinka perustaa hallinnan taidon rationaalisuus hallittujen rationaaliseen käytökseen” (Foucault [1978-9], 2004, 316).
146. Foucault [1978-9], 2004, 67.
147. Foucault [1978-9], 2004, 276.
148. ”Kansalaisyhteiskunta ei ole ensimmäinen ja välitön todellisuus. Kansalaisyhteiskunta on osa modernin hallinnallisuuden teknologiaa.” (Foucault [1978-9], 2004, 300.) ”Tämä ei tarkoita, että se olisi sen puhdas ja yksinkertainen tuotos tai ettei sillä olisi todellisuutta. Kansalaisyhteiskunta on kuten hulluus ja seksuaalisuus. Kutsun näitä tapahtumallisiksi todellisuuksiksi (*réalités de transaction*). Tämä tarkoittaa juuri vallan suhteiden pelissä ja kaikessa sitä pake-nevassa ilmenevää eräänlaista hallittujen ja hallitsijoiden liitäntää.”
149. Foucault [1978-9], 2004, 34.
150. Foucault [1978-9], 2004, 48.
151. Foucault 1989, 123.
152. Lähinnä 1600-luvulla tunnustuksen teknologioihin painottuneen ”Liha ja ruumis” (*La chair et le corps*) -teoksen piti alun perin muodostaa *Tiedontahtoa* seuraava tutkimus sukupuolisuuden diskurssiin tuomisesta kristillisessä lihan teemassa, mutta Foucault tuhosi käsikirjoituksen ja aloittikin varhaisiin kirkkoisiin keskittyvän ja uuden seksuaalisuuden historian projektin neljänneksi osaksi tarkoitettun ”Lihan tunnustukset”. Myös se jäi ilmestymättä Foucault’n varhaisen kuoleman tähden.
153. Esim. Baudrillard 1977.
154. Yksi keskeinen tyytymättömyyden aihe Nanterren opiskelijoilla oli ollut miesopiskelijoiden kieltö vierailta naisten asuntolassa. Kun urheiluministeri François Missoffe tuli tammikuussa Nanterreen vihkimään opiskelijoiden uima-allasta, Daniel Cohn-Bendit, tulevan liikehännän johtohahmo, kysyi, miksi uimamahdollisuudesta tehtiin niin merkittävä asia, kun seksuaalisuuden vapaus oli paljon keskeisempi asia opiskelijoille. Missoffe käski Dannya hyppäämään kylmään altaaseen, jos tämä kärsi seksuaalisista ongelmista. (Bourg 2007, 20.)
155. Ks. Gombin [1971], 1976. Reichilta oli käännetty ranskaksi esseitä 30-luvulla ja ”Orgasmin funktiot” vuonna 1952. Marcuselta taas ”Neuvostomarxismi” ja *Eros ja sivilisaatio* vuonna 1963. Kummankin kohdalla kuitenkin varsinaisen useiden painosten käännöspiikki osui vuosiin 1968–1975. (Bourg 2007, 367.)
156. Front homosexuel d’action révolutionnaire (1971).
157. Mouvement de libération des femmes (MLF)
158. ”Ruumiittemme vapaa jäsenyys” (*Libre dispositions de notre corps*) oli 1971 julkaistun radikaalivasemmistolaisen *Tout*-lehden (jonka nimellisenä päätoimittaja myös Sartre toimi) sukupuolipoliittisen kohunumeron iskulause. Lehti itse otti nimensä 68 iskulauseesta: ”Haluumme kaiken” (*Ce que nous voulons: tout !*). (Sartre, 1971.) Lehti saatavilla internetistä: <http://semgai.free.fr/contenu/archives/Tout/TOUT12.html>.
159. ”Voitaisiin yrittää analysoida kielen kiellon (*d’interdit de langage*) järjestelmiä, jotka koskivat seksuaalisuutta 1500-luvulta aina 1800-luvulle” (Foucault [1970], 1971, 64).
160. Foucault itse ei ottanut kantaa torjuntaan (*refoulement*) vaan halusi kyseenalaistaa yhteiskunnallisen repressiohypoteesin. Ks. Foucault [1976], 1994, n:o 297.
161. Foucault [1973-4], 2003, 325.
162. Foucault [1976], 1998, 84. Tämä vastasi Foucault’n alkuperäistä suunnitelmaa johdantoa seuraavista viidestä osasta: ”Liha ja ruumis” (*La chair et le corps*), ”Lasten ristiretki” (*La croisade des enfants*), ”Nainen, äiti ja hysteerikko” (*La femme, la mère et l’hystérique*), ”Pervertikot” (*Les pervers*), ”Väestö ja rodut” (*Population et races*).

163. ”Tätä teosta seuraavissa eri tutkimuksissa analysoidaan juuri seksuaalidispositiivii” (Foucault [1976], 1998, 83).
164. Foucault, *Tiedontahto* [1976], 1998, 78.
165. Foucault [1976], 1998, 78.
166. Foucault [1976], 1998, 79.
167. Ranskan sana *sexe* viittaa sekä sukupuoleen, sukupuolitoimintoihin että sukupuolisuu-teen, kuten myös suomen sana sukupuoli aikaisemmin. Nykyään sukupuoliella ei viitata niinkään sukupuolielämään vaan erityisesti mies- ja naissukupuolen sukupuolieroon ja sana seksi on taas tullut viittamaan sukupuolielämään liitettyihin sukupuolitoimintoihin. Tämän vuoksi Kaisa Siveniuksen *sexe*-termistä käyttämä käännös sukupuoli on herättänyt närää ja osaltaan peittääkin sanan seksikonnotaatiot Foucault’n käytös- sä. Mutta myös sana seksi olisi liian ahdas käännös sanalle *sexe*, jolla Foucault ei viittaa vain erilaisiin sukupuoliakteihin vaan juuri erilaisten aktien sekä koko seksuaalisuuden ilmentymien takaa etsittyyn sukupuolisuu-teen. Missään tapauksessa *sexe* ei tarkoita Foucault’lla vain sukupuolieroa, ja vastaavasti koko englanninkilinen erottelu biologisen (*sex*) ja kulttuurisen (*gender*) sukupuoli-erion välillä on vieras Foucault’n kysymyksenasettelulle. Foucault on ennenmin kiinnostunut siitä, miten sukupuoli/sex/seksi (*sexe*) tuli totuuden pelipanoiseksi moderneissa ruumiiseen ja väestöön kiinnittyvissä vallan käytännöissä.
168. Foucault [1976], 1998, 112.
169. *Le Sexe qui parle* (1975). Denis Diderot’n ensimmäinen ja anonymisti vuonna 1748 julkaistu kertomus *Bijoux Indiscrets* tarkoittaa sanataarkasti tahdittomat jalokivet, mutta jalokivi (*bijou*) on tässä eufemismi naisen sukupuolieläimille. Kertomuksessa Ludvig XV:n allegoriana toimiva Kongon sulttaani Mangogulla saa haltuunsa sormuksen, jonka jalokivi/mirri (*chaton*) saa naisten vaginat kertomaan sukupuolihistoriansa, ja samalla paljastuu noiden historioiden merkitys maailmanhistoriassa. (Diderot [1748], 1982.)
170. Foucault [1976], 1998, 59.
171. Freud [1905], 1924, 69.
172. Foucault [1976], 1998, 60.
173. ”Sitä [itsemme totuutta] ei niinkään ole kysyty sukupuoli-suudelta luonnonilmiönä (*sexe-nature*) (elävän systeemin osatekijänä, biologian kohteena) kuin sukupuoli-suudelta historiana (*sexe-histoire*) tai merkityksenä (*sexe-signification*), diskurssina (*sexe-discours*).
- Olemme sijoittaneet itsemme sukupuolen merkin alla, mutta sukupuolen logiikkana enemmän kuin fyysiikkana.” (Foucault [1976], 1998, 60.)
174. Foucault [1976], 1998, 13. Tahtotila on liike- taloustieteellisen nykydiskurssin käännös strategiselle intentionille.
175. Foucault [1976], 1998, 45.
176. Foucault, *Tiedontahto* [1976], 1998.
177. Freud [1905], 1924, 66.
178. *Trois milliards de pervers, grande encyclopédie des homosexualités*. Saatavilla netistä (Recherches, [1973], 2003). Saatavilla internetistä <http://www.criticalsecret.com/n8/quer/4per/>.
179. Dosse [2007], 2010, 273.
180. Hocquenghem julkaisi avoimen tunnustuk- sellisen kirjeen homoseksuaalisuudesta *Le Nouvel Observateurissa* tammikuussa 1972: ”Nimeni on Guy Hocquenghem...” (Hoc- quenghem [1972], 1977, 25).
181. *Le Désir homosexuel*, 1972. Tässä käytetty englanninkielistä käännöstä. (Hocquenghem [1972], 1993.)
182. ”Psykiatrian synty ja mielisairaalat osoittavat yhteiskunnan kyvyn kehittää erityisiä tapoja luokitella luokittelematonta (ks. Foucault *Histoire de la Folie à l’âge classique*). Näin moderni ajattelu loi uuden taudin, homo- seksuaalisuuden. Havelock Ellisin mukaan eräs saksalainen lääkäri keksi sanan homo- seksuaalisuus vuonna 1869. Hajoittamalla hallitakseeseen psykiatrian moderni pseudo- tieteellinen ajattelu on kääntänyt barbaarisen suvaitsemattomuuden sivistyneeksi suvait- semattomuudeksi.” (Hocquenghem [1972], 1993, 51.) Hocquenghem ja Foucault’n seksuaalisuuden historian yhteyksistä ja eroista ks. mm. Eribon 2001. Uuden radikaalin halun avoimuuden nimissä Hocqueng- hem hyökkäsi juuri vanhan polven homojär- jestöä Arcadieta vastaan, johon vanhemmalla Foucault’lla oli ollut yhteyksiä. Foucault taas vastusti koko homoseksuaalisen halun käsi- tettä eikä nähnyt siinä mitään radikaalia, sen sijaan hän näki homoseksuaalisen elämän- tavan ja rakkauden ilmaisemisen nykyään yhteiskunnalle sietämättömämpänä kuin itse homoseksuaaliset sukupuoliaktit.
183. Hocquenghem [1972], 1993, 93.
184. ”Kapitalistinen yhteiskunta tuottaa homosek- suaaleja kuten se tuottaa työläisiä, jatkuvasti määrittäen omia rajojaan, homoseksuaali- suus on normaalin maailman tuote” (Hoc- quenghem [1972], 1993, 50).

185. ”Homoseksuaalisuuden institutionalisointi erillisenä luokituksena yhdistyy sen sortoon” (Hocquenghem [1972], 1993, 55).
186. Hocquenghem [1972], 1993, 77.
187. Deleuze & Guattari [1972], 2007, 311.
188. Deleuze & Guattari [1972], 2007, 155.
189. Foucault’lle Oidipus ei koskaan edustanut halun universaalia hahmoa. Tässä suhteessa Foucault’lle ei ole olemassa universaalia Oidipusta muuta kuin psykoanalyttisen vallankäytön muotona. Hän tosin käsitteli useaan otteeseen Sofokleen Kuningas Oidipus-tragediaa antiikin Kreikan tieto-valta suhteita kuvastavana tragediana. Tässä Oidipus toimi hallitsijan ylivaltaiseen tietoon liittyvän tieto-vallan hahmona, joka pyrittiin ulossulkemaan uusissa mitan tieto-valta-tragedioissa. Oidipus ei edustanut niinkään halun kuin tietoon kytkettyvään vallan torjuntaa. ”Oidipus ei ole tiedostamattoman tunnuskuva. Hän ei ole hahmo, joka tiedostaa itseään, vaan liiallista tietoa kuljettavan suvereenin hahmo [...] Oidipuksessa on kyse tietojen ja valtojen taistelusta, taistelusta tieto-valta-muodoissa.” (Foucault [1971], 2011, 250.)
190. Foucault’n oli tarkoitus hoitaa Marx-kritiikki ja Deleuzen Freud-kritiikki.
191. ”Gay-liikkeen tuoma maailman seksuaalisuutta työntää kapitalistisen dekodeuksen rajoilleen ja vastaa ihmisen hajoamista, tästä näkökulmasta gay-liike ottaa tehtäväkseen välttämättömän dehumanisaation.” (Hocquenghem [1972], 1993, 145.) ”Ryhmän homoseksuaalinen halu ylittää yksilön ja yhteiskunnan välisen vastakkainasettelun, jolla molaarinen takaa hallintansa molekulaarisen ylitse. Se on lasku kohti transeksuaalisuutta objektien ja subjektien katoamisen kautta, liukuma kohti sen löytämistä, että sukupuoli-asioissa kaikki koskee yksinkertaisesti kommunikaatiota.” (Hocquenghem [1972], 1993, 150.)
192. Foucault [1976], 1998, 114.
193. Foucault [1977], 1994, n:o 189, 136.
194. Foucault 1984a, 9.
195. Foucault 1984a, 31.
196. Foucault [1981-2], 2001, 304–5.
197. Foucault’n mukaan koko ajatus kristillisyyden keksimästä moraalista on virheellinen, sillä kyse on moraalista, jota ”kristillisuus ei missään nimessä keksinyt, koska kristillisuus, kuten kaikki kunnan uskonnot, ei ole moraalista. Kristinusko on joka tapauksessa uskonto vailla moraalista.” (Foucault [1981-2], 2001, 247.)
198. Foucault [1981-2], 2001, 241.
199. Keskusteluista ks. Bourq 2007.
200. Luennoilla antiikin itsen hermeneutiikasta Seneca saa kaikkein myönteisimmän käsittelyn ja nyt antihegeliläisenä esiintynyt Foucault myös julistaa Hengen fenomenologian henkisten harjoitusten moderniksi suurteokseksi (Foucault [1981-2], 2001, 467).
201. Klassinen esitys tästä on tietenkin Hirschman 1977.
202. Eikä kyse ole vain Foucault’n tutkimista tiedolliselta asemaltaan epävakaisista ihmistieteistä vaan myös kaikkein ”kovimmista” luonnontieteistä.
203. Ministry of Finance 2006, 6.

KIRJALLISUUS

- Agamben, Giorgio 2006. *Che cos'è un dispositivo?* Roma: Nottetempo.
- Alhanen, Kai 2007. *Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault’n filosofiassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Althusser, Louis [1962] 1986. ”Contradiction et surdetermination.” Teoksessa *Pour Marx*. Paris: Éditions la découverte.
- Althusser, Louis. ”Ideologiset valtiokoneistot.” Teoksessa *Ideologiset valtiokoneistot ja muita esseitä*. Helsinki & Tampere: Kansankulttuuri & Vastapaino, [1970], 1984.
- Aristoteles. ”Metaphysica.” Teoksessa Aristotle’s Metaphysics, toim. W.D. Ross. Oxford: Clarendon Press. 1924. Suomeksi: *Metafysiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 1990, Met.
- Aristoteles. *Ars Rhetorica*. Oxford: Clarendon Press. 1959. Suomeksi: *Retoriikka*. Helsinki: Gaudeamus, 1997, Rh.
- Baudrillard, Jean 1977. *Oublier Foucault*. Paris: Galilee,.
- Baudry, Jean-Louis [1970], 1986. ”Ideological Effects of the Basic Apparatures.” Teoksessa *Narrative, Apparatus, Ideology*, tekijä: Rosen Philippe (toim.). Columbia: Columbia University Press.
- Baudry, Jean-Louis 1975. ”Le dispositif.” *Communications*, 23:56–72.
- Bourq, Julian 2007. *From Revolution to Ethics. May 1968 and Contemporary French Thought*. Montreal: McGill-Queen’s University Press.
- Castells, Manuel 1972. *La question urbaine*. Paris: Maspéro.

- Cicero. "Inventione Rhetorica." Teoksessa *Opera. Tomus primus*. Oxford: Oxoniae, Typ. Clar. 1783, In.
- 2006. Puhujasta. Tampere: Gaudeamus.
- Debré, Robert 1947. "Santé publique et Sécurité sociale." *Population*, No. 4: 641–646.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix [1972], 2007. *Anti-Oidipus. Kapitalismi ja skitsofrenia*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Deleuze, Gilles 1969b. *Logique du sens*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Deleuze, Gilles [1984], 2003. "Qu'est-ce qu'un dispositif?" Teoksessa *Deux régimes de fous*, 316–325. Paris: Minuit.
- Detienne, Marcel 1967. *Les Maîtres de vérité dans la Grèce archaïque*. Paris: Maspero.
- Diderot, Dennis [1748], 1982. *Les Bijoux indiscrets*. Paris: Gallimard.
- Dosse, Francois [2007], 2010. *Gilles Deleuze & Félix Guattari. Intersecting lives*. New York: Columbia University Press.
- Eribon, Didier 2001. "Michel Foucault's Histories of Sexuality." *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 7, 1: 31–86.
- Foucault, Kriegel, Thalamy, Beguin, Fortier [1976], 1979. *Les machines à guérir (aux origens de l'hôpital moderne)*. Bruxelles: Pierre Mardaga.
- Foucault, Michel [1973], 1994, n:o 139. "A verdade e as formas jurídicas (La vérité et les formes juridiques)." Teoksessa *Dits et écrits II*. Paris: Gallimard.
- [1976], 1994, n:o 297. "As malhas do poder (Les mailles du pouvoir)." Teoksessa *Dits et écrits III*. Paris: Gallimard.
- [1978], 1994, n:o 242. "Conversion sans complexes avec le philosophe qui analyse les 'structures du pouvoir'." Teoksessa *Dits et écrits III*. Paris: Gallimard.
- [1984] 1994, n:o 360. "Des espaces autres." Teoksessa *Dits et écrits IV*. Paris: Gallimard.
- [1976], 1994, n:o 178. "Des questions de Michel Foucault à 'Hérodote'." Teoksessa *Dits et écrits III*. Paris: Gallimard.
- [1961] 1972. *Folie et Délirium. Histoire de la Folie à l'Âge Classique*. Paris: Gallimard.
- [1978], 1994, n:o 232. "Gendai no Kenryoku wo tou (La philosophie analytique de la politique)." Teoksessa *Dits et écrits*. Paris: Gallimard.
- [1975], 1994, n:o 160. "Hospícios, Sexualidade, Prisoas (Asiles. Sexualité. Prisons)." Teoksessa *Dits et écrits*. Paris: Gallimard.
- [1971], 1994, n:o 132. "Human nature: Justice versus Power. (La nature humaine: justice contre le pouvoir)." Teoksessa *Dits et écrits II*. Paris: Gallimard.
- [1972], 1994, n:o 109. "I problemi della cultura. Un dibattito Foucault-Preli (Les problèmes de la culture. Un débat Foucault-Preli)." Teoksessa *Dits et écrits II*. Paris: Gallimard.
- [1975-76], 1997. *Il faut défendre la société. Cours au Collège de France (1975-1976)*. Paris: Gallimard-Seuil.
- [1977], 1994, n:o 192. "Interview a Michel Foucault. (Entretien avec Fontana, A. et Pasquino, P.)." Teoksessa *Dits et écrits III*. Paris: Gallimard.
- [1970], 1971. *L'Ordre du Discours. Leçon Inaugurale du Collège de France*. Paris: Gallimard.
- [1981-1982], 2001. *L'Herméneutique du sujet. Cours de Michel Foucault 1981-1982*. Paris: Gallimard.
- [1977], 1994, n:o 195. "L'œil du pouvoir. Entretien avec Barou, J.-P. et Perrot, M." Teoksessa *Dits et écrits III*. Paris: Gallimard.
- [1978], 1994, n:o 235. "La méthodologie pour la connaissance du monde: comment se débarrasser du marxisme." Teoksessa *Dits et écrits III*. Paris: Gallimard.
- [1971], 1994, n:o 101. "La volonté de savoir." Teoksessa *Dits et écrits II*. Paris: Gallimard.
- [1966], 2009. *Le Corps Utopique, Les hétérotopies*. Clamecy: Nouvelles Éditions Lignes.
- [1977], 1994, n:o 206. "Le jeu de Michel Foucault. Entretien avec Colas, D. Grosrichard, A. Le Gaufey, G. Livi, J. Miller, G. Miller, J. Miller J.-A. Millot, C. Majeman, G. Ornicar, Bulletin périodique du champ freudien, n° 10, juillet." Teoksessa *Dits et écrits III*. Paris: Gallimard.
- [1973-4], 2003. *Le pouvoir psychiatrique. Cours au Collège de France. 1973-1974*. Paris: Seuil/Gallimard.
- [1971], 2011. "Le Savoir D'Oidipe." Teoksessa *Leçons sur la volonté de savoir*. Paris: Gallimard.
- [1971b], 2011. "Leçon sur Nietzsche." Teoksessa *Leçons sur la volonté de savoir*. Paris: Gallimard.
- [1970-1], 2011. *Leçons sur la volonté de savoir. Cours au Collège de France (1970-1971)*. Paris: Gallimard.
- [1974-5], 1999. *Les Anormaux. Cours au Collège de France (1974-5)*. Paris: Gallimard.
- 1984a. *L'Usage des Plaisirs*. Paris: Gallimard.
- [1978-9], 2004. *Naissance de la biopolitique. Cours au Collège de France (1978-9)*. Paris: Seuil/Gallimard.

- [1977], 1994, n:o 189. "Préface In Deleuze, G. et Guattari, F. *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*, New York, Viking Press, pp. XI-XIV." Teoksessa *Dits et écrits*. Paris: Gallimard.
- 1989. *Resume des cours 1970-1982. Conférences, essais et leçons du Collège de France*. Paris: Julliard.
- [1966] 2010. *Sanat ja asiat*. Helsinki: Gaudeamus.
- 1975. *Surveiller et punir: naissance de la prison*. Paris: Gallimard.
- [1975] 2000. *Tarkkailla ja rangaista*. Keuruu: Otava.
- [1976], 1978, 1990. *The History of Sexuality. Volume I: An Introduction*. New York: Vintage Books.
- [1972], 1994, n:o 115. "Théories et institutions Pénales." Teoksessa *Dits et Ecrits*. Paris: Gallimard.
- [1969], 2005. *Tiedon arkeologia*. Tampere: Vastapaino.
- [1976], 1988. "Tiedontahto." Teoksessa *Seksuaalisuuden historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- [1969], 1994, n:o 71. "Titres et Travaux." Teoksessa *Dits et écrits 1*. Paris: Gallimard.
- [1977-1978], 2010. *Turvallisuus, alue, väestö. Hallinnallisuuden historia. Collège de France luennot 1977-1978*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Freud, Sigmund [1905], 1924. "Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie." Teoksessa *Gesammelte Schriften V*. Leipzig: Internationaler Psychoanalytischer Verlag.
- GIP 2003. *Le Groupe d'Information sur les Prisons – Archives d'une lutte*. Documents réunis et présentés par Philippe Artières, Laurent Quéro et Michelle Zancarini. Paris: Editions de l'IMEC.
- Gombin, Richard [1971], 1976. *The Origins of Modern Leftism*. Baltimore: Penguin.
- Grant, Ian Hamilton [1974], 1984. "Introduction." Teoksessa *Libidinal economy*, tekijä: Lyotard. London: Athlone Press.
- Guattari, Felix [1969], 1984. "Machine and Structure." Teoksessa *Molecular Revolution: Psychiatry and Politics*. Peregrine Books.
- Guattari, Félix [1964], 1984. "Transverality." Teoksessa *Molecular Revolution: Psychiatry and Politics*. Peregrine Books.
- Heidegger, Martin [1939], 1961. "Der Wille zur Macht als Erkenntnis." Teoksessa *Nietzsche. Erster Band*. Stuttgart: Verlag Gunther Neske Pfullingen.
- Heidegger, Martin [1953], 2000. "Die Frage nach der Technik." Teoksessa *Gesamtausgabe, Band 7. Vorträge und Aufsätze*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, Martin [1953], 1994. "Tekniikan kysyminen." *Niin & näin* 2: 31–40.
- HERMÈS 1994. *Cognition, Communication, Politique*. Numéro 25.
- Hirschman, Albert O 1977. *The Passions and the Interests: Political Arguments For Capitalism Before Its Triumph*. Princeton: Princeton University Press.
- Hocquenghem, Guy [1972], 1993. *Homosexual Desire*. Durham, NC: Duke University Press.
- Hocquenghem, Guy [1972], 1977. "La révolution des homosexuels." Teoksessa *La dérive homosexuelle*, 25–37. Paris: J.-P. Delarge.
- Hypolite, Jean [1948], 1996. *Introduction to Hegel's Philosophy of History*. Miami: University Press of Florida.
- Ikonen, Teemu 2010. *Eurooppalaisen kirjallisuuden Ensyklopedia*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Koivusalo, Markku 2010. "Ihmisen kuolema I. Ihmistieteet vailla ihmistä." *Tiede & edistys* 1/2010.
- Lagrange, Jacques 2003. "Situation du cours." Teoksessa *Le Pouvoir Psychiatrique*, tekijä: Michel Foucault. Paris: Gallimard.
- Lyotard, François [1974], 2004. *Libinald Economy*. London: Athlone Press.
- Lyotard, Jean-François [1973], 1994. *Des dispositifs pulsionnels*. Paris: Galilée.
- Macalpine & Hunte 1969. *Georg III and the Mad-Business*. New York: Pantheon Books.
- Marx, Karl [1852], 1978. "Louis Bonaparten brumairekuun kahdeksastoista." Teoksessa *Valitut teokset 6 osaa*. Osa 3, tekijä: Marx & Engels. Moskova: Kustannusliike Edistys.
- Marx, Karl [1850] 1978. "Luokkataistelut Ranskassa vuosina 1848–1850." Teoksessa *Valitut teokset 6 osaa*. Osa 2, tekijä: Marx & Engels. Moskova: Kustannusliike Edistys.
- Ministry of Finance 2006. *Handbook on Performance Management 2*. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Mozère, Liane 2004. "Foucault et le CERFI : instantané et." *Le Portique*. No. 13-14.
- Paakkari, Antti 2010. "Suomentajan alkusanat." Teoksessa *Turvallisuus, alue, väestö*, tekijä: Foucault. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Peltonen, Matti 2004. "From Discourse to Dispositif: Michel Foucault's Two Histories." *Historical Reflections*, Vol. 30, no. 2: 205–219.
- Petty, William [1672] 1899. "Political Anatomy

- of Ireland .” Teoksessa *The Economic Writings of Sir William Petty, together with The Observations upon Bills of Mortality, more probably by Captain John Graunt*, 2 vols., tekijä: Charles Henry Hul (toim.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Quintilianus [1920], 1996. *Institutio oratoria*. Books I-III with and english translation H. E Butler. Harvard University Press: Cambridge. Inst.
- Rabinow & Dreyfus 1982. *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Berkley: The Harvester Press.
- Recherches* [1973], 2003. *Trois milliards de pervers, grande encyclopédie des homosexualités*. *Recherches*, no. 12, Paris.
- Revel, Judith 2002. *Le vocabulaire de Foucault*. Paris: Ellipses.
- Rose, Nikolas & Rabinow, Paul 2003. ”Foucault today.” Teoksessa *The Essential Foucault: Selections from Essential Works of Foucault, 1954–1984*, tekijä: Paul Rabinow and Nikolas Rose (toim.). New York: New Press.
- Sartre, Jean-Paul 1971. *Tout!*No.12. Paris: Journal du groupe ”Vive la Révolution”.
- Senellart, Michel [2004], 2010. ”Luentosarjan konteksti.” Teoksessa *Turvallisuus, alue, väestö*, tekijä: Foucault Michel. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Sivenius, Kaisa [1976-1984] 1998. ”Suomentajalta.” Teoksessa *Seksuaalisuuden historia*, tekijä: Foucault. Helsinki: Gaudeamus.
- Vitruvius 1912. *De Architectura*. Berlin: Lipsiae. B.G. Teubner. Vitr.
- von Clausewitz, Carl [1832], 1980. *Vom Kriege*. Berlin: Ullstein-Verlag.